

TANULMÁNYOK A VÉRENGZÉSRŐL

A Törvényszéki palota épülete, régi képeslapon.

A DIKTATÚRA HÉTKÖZNAPJAI

Tragédiánk kis- és nagypolitikai meghatározói

Milyenek voltak a „felszabadulás” korának véres napjai, hónapjai? A front átvonulása utáni első „szabadok.” Mi volt a világpolitikai háttere a vérengzés megtörténések? Ez utóbbit csupán érintőlegesen tesszük szóvá tanulmányunk végén.

Tájunkon 1944 végén sok tekintetben történt rezsimváltás.

A korábbiaktól nem csupán abban különböztek ezek a napok, hogy már valamivel kevesebbet lövöldöztek, hanem abban is, hogy – gyakran csak örömittasságban – védtelen polgárokra, néha valódi bűnösökre lőtték ki a még akkoriban is drága puskaport. S abban is különböztek ezek az idők a korábbiaktól, hogy egészen más ideológia szerint irányították az állam és a lakosság sorsát. A hétköznaphoz tartozott még jó fél éven át a *mindent a frontra*, majd ezt követte a *mindent az újjáépítésre* irányadó elv. Ez tartott néhány évig, de fokozatosan az került a helyére, hogy *mindent a kommunizmus kiépítésére*. Ez utóbbi elv tekintetében az időszak merő ellentéte volt minden korábbinak. Annak is, amit a vidék népe az Osztrák–Magyar Monarchia idején megszokott, meg amit a Királyi Jugoszláviában, s annak is, amit a magyar lakosságunk csak „a magyarok idejé”-nek nevezett. Nem volt gyorsan múló időszak, 1944 őszétől az 1990-es évek végéig tartott.

Az természetesnek tekinthető, hogy egy olyan pusztító háború után, amilyen a második világháború volt, a hétköznapi életet sok szigor, nélkülözés, korlátozás, fenytés és felelősségre vonás terhelte, de ott volt a hatalomra éhes kommunisták terrorja is. A hatalomé, melynek megszerzéséhez nélkülözhetetlen eszköz volt a proletárdiktatúra.

A kezdeti időszakban az általános utazási nehézségeket, mint amilyenek elsősorban a lerombolt közlekedési útvonalak, más körülmények is tetézték. Minden kimozduláshoz menlevél vagy engedély kellett. Szükségeltetett valami egészen különös okmány is: a karakterisztika. Némileg változó formában egészen a rendszer összeomlásáig. A külföldi utazások ellenőrzése például a rendszer végén sem szűnt meg teljesen, mert akkor már a Milošević-rendszer még erősítette is, a menekülő katonakötelesek visszatartásának okán.

Az első napokra jellemző volt az a hirdetmény, amelyet alább majd szó szerint is idézünk, eredetiben és fordításban is. A legnagyobb föltűnést és egyben riadalmat a kivégzések hírei keltették. Kezdetben az erről szóló hírek írott formában ritkábban kerültek közönség elé, később azonban a napilapok rendszeresen közöltek ilyeneket.

Mit írtak az ilyesmiről később a bennfentesek?

Jovan Veselinov Žarko: „Egyesek ekkor úgy vélték, hogy a magyarokkal is úgy kell bánni, mint a németekkel. Kezdték felütni fejüket a sovinszta elemek, akik bosszút követeltek az

egész magyar lakosság ellen. Emiatt a felszabadulás első napjaiban súlyos hibákra és kilengésekre került sor, s azok nem maradhattak következmények nélkül. Ahelyett, hogy a megszállók igazi cinkosait vonták volna felelősségre, azokat, akik részt vállaltak a megszálló által végrehajtott gonosztettekben, egyes helységekből olyan magyar nemzetiségű polgárokkal is leszállították, akiknek a fasiszták vadállati tetteihez semmi közük nem volt.

A jugoszláv központból érkező egyes emberek és a Vajdaságba szállingózó hívatlan személyek is bizonyos nehézségeket okoztak nekünk. Ez különösen a Népvédelmi Osztályra vonatkozik [Ismertebb nevén OZNA – M.M. megj.], melynek tagjai egy időben olyan felhatalmazással rendelkeztek, hogy letartóztatásokat is foganatosíthattak anélkül, hogy értesítették volna a tartományi politikai vezetőségeket és a katonai közigazgatást.¹

Az itt kifejtettekről Veselinov személyesen is beszélt könyve megjelenése előtt e sorok írójának. Az történt ugyanis, hogy mindössze rövid idővel a könyv magyar fordításának elkészülte előtt a Magyar Szó szerkesztősége, óriási meglepetésemre, megbízott, hogy interjút készítsen a Belgrádban élő szerzővel. Az újvidéki indulás előtt derült ki, hogy Farkas Nándor vezérigazgató kocsija áll rendelkezésemre, de jön maga Farkas is. Az interjú készítése közben egészen spontánul egyszer csak a vérengzésekről kezdett beszélni az alany. Rákérdeztem természetesen, és nyomban ki is derült, miért kellett Farkasnak is jönnie. Közbelépett ugyanis, s ezzel kérdezett és kérdező előtt is elvágta a téma további feszegetésének útját. A beavatkozás valahogy ilyen módon történt: „Nem kell ezt potenciózni, más a feladatunk. A könyvre kell irányítani a figyelmet, nem az ilyesmire.” Ő ugyanis zentai, majd tartományi vezetőként azt tapasztalta, hogy erről még Veselinovval sem szabad beszélni tanú jelenlétében. Később azonban a kiemelkedő magyar vezetők körében az elsők között volt, aki maga jelentkezett, hogy újvidéki lakásukon, felesége jelenlétében nyilatkozzon róla. Sőt amikor munka közben beláttam, hogy ő mennyire fontos tanú, s véletlenül sem lenne szabad valamit is rosszul följegyezni, kérésemre, noha már igen beteg volt, részletesen le is írta, mi történt azokban az időkben a magyarokkal, hogyan játszódtott le a zentai tömegirtás, s őt mint korábban elveiért megszenvedett kommunistát ez hogyan érintette, és hogy erről még az olyan szinten dolgozó kommunista vezetők is, mint amilyen ő volt, nem, vagy csak ritkán és madárnyelven beszélhettek.²

Az idézett szövegben Veselinov mintegy panaszkodik a legfelsőbb hatóság beavatkozásai miatt. Azt azonban nem említi, mit tettek a németekkel. Mintegy természetesnek tekinti, hogy a teljes németiséget háborús bűnösnek kezelték, a magyarok ellen elkövetettekről pedig azt írja, hogy „egyes helységekből” történtek megengedhetetlen dolgok. Ne tudott volna arról, amit Ivan Rukavina, a katonai igazgatás egyszemélyes parancsnoka írt a feladatul kapott tennivalóiról? Azt, hogy szavatolnia kell a vidék délszláv jellegét?³

Tito adta ki a parancsot a katonai igazgatás bevezetésére, kiemelkedő tartományi vezetők tudta nélkül, közülük legfeljebb csak ketten tudtak róla, és persze senki sem tiltakozott

¹ Idézet Jovan Veselinov Žarko: Az autonóm Vajdaság születése; Emlékezők c. könyvéből. Második, bővített kiadás, Fehér Ferenc fordítása, Forum Könyvkiadó. Szabadka, 1983. 144–145. o. A szerző a Jugoszláv Kommunista Párt egyik legbefolyásosabb vajdasági vezetője volt.

² Farkas Nándor írását teljes terjedelmében közli Szloboda János: Zentán történt '44-ben c. könyvében a 281–298. oldalon. Kráter kiadó, Pomáz, 2005.

³ Lásd: Aleksandar Kasaš: Mađari u Vojvodini 1941–1946. Filozofski Fakultet u Novom Sadu, Odsek za istoriju, Novi Sad, 1996. 158. o.

ellene. A kor kutatói közül senki sem idézte még autentikus forrásból, mit kapott feladatul a kinevezett katonai parancsnok. Biztos, hogy amit a Népvédelmi Osztálynak a jugoszláv központból érkező emberei tettek, nem helyi kis sovíniszták kezdeményezésére történt, jóllehet ilyenekre az OZNA pribékjei korlátlanul támaszkodtak, sőt gyakran megtörtént, hogy aljas módon maguk az OZNA küldöttei szították a gyűlöletet, elképesztő cselekedetekre sarkallva egyéneket és tömegeket⁴, de maguk az OZNA emberei is parancsban kapták ezt. Esetenként azonban – mint például Zentán – az OZNA-soknak nem volt szükségük segítségre, november 10-ére virradó éjjel maguk szálltak ki a helyszínre, és azonnal likvidálták a begyűjtött gyanúsítottakat⁵.

Nehéz lenne ma már megállapítani, melyik tartományi vezetőnek miről volt tudomása. Kalapis Zoltán az Életrajzi kalauz című kötetében Sóti Pálról egyenesen azt írja, hogy élethalál ura volt – és szerintünk Kalapis nem túlzott –, az meg kétségbevonhatatlan, hogy hosszú évtizedeken át a legbefolyásosabb magyar politikus volt.⁶ A maga tájékozottságáról Sóti ezt nyilatkozta⁷:

[1944 őszén] „... engem meg mindjárt kineveztek Bácska és Baranya [1944. április első napjaiban, a Kommunista Párt Területi Bizottsága] titkárának, mert Baranya is Vajdaság területét képezte.

(...)

– 1944 őszén a pártszervezetben szó volt már arról, hogy mi lesz a magyarok sorsa, mi lesz a helyzetük az országban? A párt foglalkozott ezzel a kérdéssel? Akkor még nem volt eldöntve, hogy kitelepítik-e őket, mint a németeket, vagy sem.

Tudod, hogy lehetett ez? Az ügyeket a legfelsőbb helyen rendezték, nagyon szűk körben. Hogy Veselinov mint a tartományi [párt] vezetőség titkára volt-e valamiről értesülve vagy nem, illetve részt vett-e egyes határozatok meghozatalában, arról én semmit nem tudok, és senki se tud erről. Erről csak utólag értesültünk, de csak nem hivatalosan, hogy volt szó erről a legszűkebb vezető csúcsban, Tito körül, hogy mit csináljunk majd a magyarokkal.

(...)

... mert habár nem volt semmi összeköttetésünk a magyar tömegekkel, de a vajdasági pártvezetőségünk nem úgy nézett a magyar kisebbségre, mint a német kisebbségre. Ezt egészen biztosan tudom, Veselinov, Jovanović⁸ stb., akik között én is ott voltam.

– Tehát azt gondolja, hogy a vajdasági pártvezetőség toleránsabb volt a magyarsággal szemben?

Nemhogy toleránsabb, hanem ez a jugoszláviai csúcs nagyon messze volt Vajdaságtól (...) fogalmuk se volt arról, hogy milyen is itt a helyzet (...) mert nem volt semmi összeköttetésünk, de egészen biztos, hogy nem úgy kezeltük a magyar népet a Vajdaságban,

⁴ Frappáns példával szolgál erre Horváth M. Orbán a magyarul és szerbül is megjelent könyvével: *Eltévedt hősök téves csataterén*. Kárpáti Stúdió Kft. kiadása, Budapest, 2011. A Kabol faluban lejátszódott vérengzés történetét dolgozza föl. A falu szerb lakossága mindenáron meg akarta menteni két magyar hős életét, akik az 1942-es razzia idején megmentették az ottani szerbséget, az ő megmentésük azonban a falunak nem sikerült.

⁵ Lásd: Szloboda János említett könyve.

⁶ Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz III*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2003. 852–853. o.

⁷ In Vékás János: *Utak. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet*, Zenta, 2010, Sóti Pál címszó alatt, 353–373 o.

⁸ Stevica Jovanović, a Kommunista Párt Tartományi Bizottságának tagja.

Bácskában, Bánátban, mint ahogyan a legmagasabb szinten gondolkoztak, de hogy hogy gondolkoztak, erről közvetlen fogalmam nincs.

(...)

– Többször említette már, hogy a legfontosabb dolgokról mindig a legszűkebb körben tárgyaltak, döntöttek. Mit jelent ez? Ki tartozott a legszűkebb körhöz? Mondjuk, Tito, Kardelj...

Tudod már, ki volt. A politbüro. (...) Én tagja voltam az akkor megválasztott Központi Bizottságnak, de az lényeges dolgokról sohasem tárgyalt, hogy megvitassuk a dolgokat szabad vitában, (...) A periférikus tagjai a CK-nak⁹, mint én is, soha egy kukkot nem szóltak, nem is kérdezték őket.

(...)

Tartományi szinten ebben a legszűkebb vezetőségben állandóan jelen voltam, és részt vettem egész biztosan elég hatékonyan minden határozat meghozatalában. Úgyhogy ez, ami téged érdekel, hogy hogy volt ez ott 1945-ben, közvetlenül a felszabadulás után, azután később is, fogalmam sincs, hogy ez hogy volt.”

A rezsiváltás október második felétől Újvidéken és környékén szinte minden órában várható volt. A bánáti partizánok parancsnoksága október elején napiparancssal fordult a bácskai partizánosztatok harcosaihoz, parancsnokaihoz és komisszárjaihoz, ezt idézi Đorđe Vasić a Hronika o oslobodilačkom ratu u južnoj Bačkoj című könyvében, a forrás megjelölése nélkül. Ennek egyik bekezdése ezt tartalmazza: „Fogadjuk meg, elvtársak, hogy egyetlen nap, egyetlen éjszaka ne teljen el anélkül, hogy az ellenség ne érezné meg bosszúnkat. Újvidéktől Szabadkáig, Becsétől Zomborig érezzék öklünket.”¹⁰

Októberben Újvidéken már minden a kommunisták és egyben a katonai közigazgatás vezetőinek irányításával történt. Vasić ugyanis ezt írja: „Becserekéről, ahol a felszabadulása óta tartózkodtak, megérkeztek: Vajdaság Népfelszabadító Bizottságának tagjai, a Népfelszabadító Hadsereg és a Partizán Osztatok Vajdasági Főparancsnoksága, a Kommunista Párt tartományi vezetőségének tagjai.” Valójában tehát az új rezsim helyi felelősei, de a környék partizán egységei is. A bosszúra uszítás a gyakori leplezés és a későbbi tagadás ellenére úton-útfélen hallható, olvasható volt. S a szabadság első pillanatától kezdve bizonyos volt, hogy a győztes kegyetlen bosszúja nem fog elmaradni. A kommunista alapszabály szerinti proletárdiktatúra tartalmáról azonban csak az igazán tájékozottaknak, tehát nagyon keveseknek volt fogalmuk. A fegyveres partizánokat a háború utolsó hónapjaiban és a béke érájának kezdetén még buzgón és önzetlenül támogató szláv lakosság nagy része, amely serényen közreműködött a bosszú végrehajtásában, csak fokozatosan döbrent rá, hogy hamarosan ők is népellenségekké válnak. Akkor, amikor elvették tőlük előbb a gyáraikat, bankjaikat, majd a boltjukat, műhelyeiket, búzájukat, földjüket, s akkoriban már a magyarokkal együtt vetették őket börtönbe. A felszabadulás a többségi nemzet számára, még majdnem mindannyiuk számára, a kegyetlen nemzeti egyeduralmat sejtette. Majdnem felhőtlen volt az öröm. Vasić könyvéből idézzük az alábbiakat.

⁹ Politbüro. Orosz kommunista párti műszó. Politikai iroda. A párt legszűkebb, mindössze néhány tagú vezetősége. CK – Centralni komitet: Központi Bizottság. A párt országos vezetősége. Noha ennek volt végrehajtó szerve a politbüro, valójában a CK hajtotta végre a büro döntéseit. Ezt az irányítási módszert nevezték demokratikus centralizmusnak.

¹⁰ Vasić i. m. 392. o.

„Október huszonkettedikén robbanássorozat kezdett hallatszani az újvidéki repülőtéren. Mert a németek módszeresen semmisítették meg a kifutópályákat s a hangárokat. Ugyanaznap 15 óra tájban fölrobbantották a Duna hídját Újvidék és Pétervárad között.”

A továbbiakban leírja, hogy a város különböző részeiben a háziasszonyok a Kommunista Párt sarlós-kalapácsos zászlait, vörös csillagosakat, valamint szerb és jugoszláv nemzetieket varrtak nagy sietve. Idéz egy részletet is Alimpije Popović újvidéki pravoszláv esperes visszaemlékezéséből. Hogy miért az övéből, az ki fog tetszeni az idézetből. „A polgárok kezdtek kimenni az utcára. Négy óra felé a Zmaj Jovan utcában jugoszláv és szerb zászló jelent meg. A nép gyülekezik, hogy beteljen látványukkal. Sokak szemében örömkönnye”¹¹

Aki látta a város negyvenkét hónappal korábbi, 1941. áprilisi felszabadulását ünneplő tömeg viselkedését, nem vehetett észre különbséget a tömeg magatartásában. Sokan és sokszor leírták már, milyen virágosóval, énekszóval, húsvéti étellel fogadták a Délvidék magyarjai a bevonuló, nekik szabadságot hozó honvédeket. Egy nagy különbség – így utólag – mindenképpen rögzítendő: A magyar honvédek bevonulását szerb ellenállók tüzharc kiprovokálásával ékesítették. A szerb partizánok bevonulásakor sem a magyarok, sem mások részéről ilyesmi nem zavarta meg az ünneplést. Helyzetleírás helyett álljon itt egy másfajta értékelés az 1941 áprilisában bekövetkezett rezsimváltásról. Ágoston Sándor református püspök szövegét idézzük.¹²

Miután Ágoston püspök ábrázolja a magyar kisebbség sorsát a királyi Jugoszláviában, így folytatja:

„Ennek lett most vége. Ez az igazi ok arra, hogy örülünk, amit az emberek legnagyobb része nem lát tudatosan, de ösztönösen érez.

Egy képpel szeretném ezt szemléltetni.

A télen a kertemben a fűre rádólt egy régi ajtó. Tavasszal a fű elkezdett nőni. A nagy ajtó rései között (...) előtörték az üde zöld fűszálak, s mikor felemeltem az ajtót, az eltakart részek alatt sárga, csenevész csírák sínylődtek. Az ajtót eltávolítottam. Néhány hét múlva azon a helyen mind egyforma szép zöld volt a pázsit (...)

Ez történt a délvidéki magyar és német kisebbséggel. (...) Le volt takarva egy korhadt ajtóval. Most eltávolították az ajtót, s a halálra ítélték újra élnék.”

Ilyen szövegeknél sokkal ártatlanabbak is sokaknak jelentették a halálát a következő, az 1944-es felszabadulás idején és még sokáig utána. Ágoston püspöknek nyilván az volt a szerencséje, hogy veje, Keck – később Kek – Zsigmond elkötelezett kommunista volt, ő lett 1944 decemberében a délvidéki magyar napilap, a Szabad Vajdaság első főszerkesztője. Nem túl sokakat tudott megmenteni, de természetesen köztük volt Ágoston püspök és több tanú szerint a Piroson szolgáló Kovács Mihály tiszteletes.

Negyvennégyben mások vártak föl szabadulást, melyet ők fogalmaztak meg.

„Ezen ünnepi nap kora reggelén a lelkes néptömeggel a város központja felé siettek Újvidék első Népfelszabadító Bizottságának tagjai is. A városháza dísztermében a városháza előtti térről behallatszó énekszó és örömkialtások közepette az izgatott bizottsági tagok

¹¹ U. o., 417. o.

¹² In: A visszatért Délvidék. Szerkesztette Csuka Zoltán. Halász Irodalmi és Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1941, 56.o.

gyorsan megalakították Újvidék első Népfelszabadító Bizottságát. Első elnökéül Alimpije Popović esperest választották. (...) Alelnökül Milan Petrović professzort választották, titkárrá pedig Radivoje Radankov ügyvédet. (...) A bizottság nyomban meghozott néhány döntést, többek között a felszabadítók fogadására bizottság alapításáról. A fogadási ünnepség ceremóniáját azonban nem lehetett megtartani, mert a minden oldalról érkező partizán egységek és lelkes néptömegek egymás között elvegyültek.”¹³

Még egy idézet ugyanebből a könyvből, az új városelnök visszaemlékezése alapján.

„A fogadás spontán volt, mert maga a nép, különösen a mi ifjúságunk, menetbe tömörült – s mindez a városnak indult. (...) Egy héten át tartott ez a lelkesedés.”

A vájt fülű olvasónak sokat mondhat a megfogalmazás: „a mi ifjúságunk”. Abban az időben – mint már többször idéztük – sokszor elhangzott, sok dokumentumban leírták a szerb és a délszláv népre vonatkoztatva: „a mi népünk”. Ez afféle eufemizmus. Nem volt ildomos kimondani, hogy a szerbek, a párt ugyanis a népek egyenlőségét és testvériségét hangoztatta. Ám ha mégis különbséget kellett tenni népek és népek között, akkor ezt így fejezték ki: **a mi népünk**. S ebben nem voltak benne a magyarok, s főleg nem a németek.

A lelkes ünneplés tehát egy héten át tartott, írja a szerb pravoszláv esperes, városelnök. Folyt a dínomdánom és a pálinka, a hatalom azonban már gőzerővel működött. Nem véletlen, hogy sürgős intézkedései között a pálinkafőzési engedélyek kiadása is ott szerepelt. De súlyosabb dolgok is történtek az ünneplések közepette.

Éppen hét nappal az után, hogy a felszabadulás spontán és fürgeteges ünnepe megkezdődött, a városháza kapuján, de föltehetőleg másutt is, megjelent a már idézett közlemény a 250 halálra ítélt és kivégzett „250 magyar háborús gonosztevő” „bírósa” felelősségre vonásáról és agyonlövéséről.

Ebben még néven nevezik a megbüntetettek nemzetiségét.

Elképzeltető az az alaposág, amellyel a bíróság 250 személy bűnösségét megállapította abban a vérengzéses, a felszabadítók győzelmi és bosszúálló mámorában ünneplő hangulatban. A fegyveres partizánok – amint e könyvünkben idézett sok-sok tanú visszaemlékezéseiből tudjuk – utcáról utcára járva annak alapján gyűjtötték be a vétkeseket, hogy magyar-e az illető. Nem akárhik irányították már az életet. Veselinov visszaemlékezéseiből, de más forrásokból is tudjuk, hogy Újvidéken tartózkodott már minden valamirevaló tartományi vezető, s felállt már a belgrádi ellenőrzésű katonai igazgatás is. Megjegyzendő, hogy a hirdetményben említett ítélettel összefüggő peres eljárásnak a kutatók által közzétett dokumentumokban eddig nem találni nyomát.

Dr. Đorđe N. Lopičić: Mađarski ratni zločini 1941–1945¹⁴ (Magyar háborús bűntettek) című dokumentumkötetében a jugoszláv bíróságok által levezetett 109 büntetőeljárás ítéleteit közli, és figyelme kiterjed sok-sok olyanra is, amelynek csak egyetlen vádlottja – elítélte – volt. Föltűnő, hogy nem figyelt föl erre, amelynek 250 elítélte volt. Hol tarthaták a per tárgyalását? Mikor? Ki képviselte a vádat, kik voltak a védők? Józan ésszel gondolkodva valahol lenni kell erről, egy ilyen nagy perről, valamilyen dokumentumnak. A magyarok

¹³ In Đorđe Vasić Hronika o oslobodilačkom ratu u južnoj Bačkoj. Kladja Savez udruženja boraca... Novi Sad, 1969. 418–419. o.

¹⁴ Muzej žrtava genocida kiadása, Beograd, 2010.

íránt bizonyos megértést tanúsító Jovan Veselinov tartományi párttitkárnak és az óbecsei születésű, magyar nemzetiségű Sóti Pálnak, akit a háború végén azzal a határozott föladattal küldtek a Vajdaságba, hogy foglalkozzon a magyarok ügyeivel, erről tudnia kellett. Vagy ezt is a Belgrádból ideküldött, esetleg ide lopakodott bosszúállók rovására kell írni, akiknek – mint Sótitól idézhető – fogalmuk sem volt arról, hogy milyen is a vajdasági többnemzetiségű közösség? Csakhogy ki hiszi el, hogy a város és a tartomány felelőseinek orra előtt lefolytatnak egy pert, amelynek 250 elítélje, halálraítélje van, végrehajtják rajtuk az ítéletet, és ez föl sem tűnik sem a város, sem a tartomány legfelelősebb vezetőinek! Sehol nem említik. De még a 2010-ben vizsgálódó, főntebb említett neves történész sem botlik bele. Majdnem bizonyos, hogy semmiféle bírósági eljárás nem volt! Az történt, hogy 250 begyűjtött magyarról kimondták: Likvidálni! Ezt azonban így mégsem lehetett a nyilvánosság elé tární. Szerkesztettek hát egy közleményt bírósági döntésről és annak azonnali végrehajtásáról.

Nagyon fontos, talán a legfontosabb kérdés: kik a kivégzettek? Sajnos erről semmilyen dokumentum nem került elő.

A felelősségre vonási eljárásról, a katonai bíróságokról Tito még 1944 májusában határozott¹⁵, ennek alapján a Vajdasági Legfelsőbb Népfelszabadító Bizottság kidolgozott egy szintén részletes, 25 szakaszból álló szabályzatot, amely – háborús körülményekhez viszonyítva – meglehetősen körültekintéssel szabályozza a feltételezett bűnösök felfedését és a bűnvádi eljárás lefolytatását ellenük.¹⁶ Hogy ezt mennyire tartották be, arról fogalmat alkothatunk, ha idézzük a szóban forgó vajdasági okmányt közlő könyv szerkesztőjének a megjegyzését. A kötetet válogatta és a magyarázatokat írta: Jelena Popov. Megjegyzése: „Az okmányoknak nincsen címe, pecsétje, és nincs aláírva. Keltezése sincs (...)”¹⁷ Ennek ellenére november 21-ei keltezéssel a polgári hatalom tartományi legfelsőbb szervének tartott, magyarul röviden csak Tartományi Főbizottságnak nevezett hatalmi intézmény erre a hitelesítetlen szabályzatra hivatkozva kinevezte a hosszú nevű vizsgálóbizottságot, amely hivatalosan is rendelkezett élők és holtak fölött: kijelölte, kik háborús bűnösök. Mit ad Isten!? A bizottságnak tíz tagja volt. (Talán csak nem az első razzia hasonló testülete szolgált mintául?) Tagjai: 1. Mijačević Petar elnök, 2. Vasić Stevan alelnök, 3. Gavranov Milovan titkár, 4. Jovanović Aleksandar dél-bánsági felelős, 5. Mijatović Milka észak-bánsági felelős, 6. Rausavljević Pavle szabadkai körzeti felelős, 7. Pavlekić Stevan kelet-szerémségi felelős, 8. Ivančević Isailo újvidéki felelős, 9. Ivančević Milan zombori körzeti felelős, 10. Vukelić Petar Szerémség területi felelőse.¹⁸ Nem tudni, közülük ki milyen végzettségű. A Luka Mrkšić tartományi főbizottsági elnök által hitelesített okmány csupán egy rövid utasítást tartalmaz még: Tekintettel az ügy fontosságára és sürgős voltára, a bizottság azonnal kezdje meg a munkát. Vajdaságban 1946-ban jelent meg a bizottság által összeállított könyv: Zločini okupatora u Vojvodini 1941–1944 (A megszállók és segítők bűncselekményei). Ez jórészt nem a háborús bűnösökkel, hanem a bácskai szerb és zsidó áldozatokkal foglalkozik.

¹⁵ In Tito összes művei, 20. kötet, 240–249.o. Magyar nyelvű kiadás, Forum, Újvidék, 1986. A kötet 367. lábjegyzetéből megtudni, hogy Tito személyesen adta meg a rendelet elemeit és ellenőrizte a végleges szöveget. Ugyanígy, az ő szándéka szerint született meg az e rendelet végrehajtásáról szóló másik rendelet.

¹⁶ Teljes szerb szövege megtalálható: Građa za istoriju Vojvodine sorozat, Glavni NOO Vojvodine 1943–1945. c. kötet 136–146. oldalain.

¹⁷ U.o. 146. o. 1. sz. megjegyzés.

¹⁸ U.o. 146–147. o.

Helységenként közli a névsorukat, külön föltüntetve a bevonuláskor, a razziában vagy más alkalommal kivégzettek. Megbízhatóságára ékesen utal ez az egyetlen kiemelt példa. A 33. oldalon olvasható, hogy Topolyán a bevonuláskor 129 polgár esett áldozatul, a 263–264. oldalon viszont, mit sem adva erre az adatra, 70 áldozat neve szerepel.

A háborús bűnösök teljes névsora a könyv végén található. Horthy Miklós nevével kezdődik, és egy Fendrik nevezetű újvidéki polgárával zárul. Ez utóbbiról semmi egyebet nem lehet tudni, az előbbi pedig nemzetközileg nincs besorolva a háborús bűnösök közé. Az amerikaiak kihallgatták, és szabadon engedték. Élete hátralévő részét 1956-ban bekövetkezett haláláig Portugáliában élte le. Sok-sok zsidó ember kegyelemkenyerén. Természetesen azokról van szó, akik tisztában voltak vele, hogy Horthy mit tett az üldözöttekért, nem csekély kockázatot vállalva saját maga és Magyarország számára.

A magyar ártatlan áldozatokéhoz hasonló sors ért akkoriban nem magyarokat is. Szerbeket is. Csakhogy róluk nem terjesztik a mai napig tényként, hogy igazságosan ítélték el őket, s nem igyekeztek tőlük menteni a többi nemzetiséget azért, hogy velük szemben „biztosítani kell” valamely más nemzet dominanciáját. Újvidéken a szerbség dominanciája nem vált kérdésessé az itt kivégzett szerb polgárok irtása miatt. Kik voltak ezek? Közülük csak egyet említünk. Belgrádban 1944 novemberében vagy 105 más szerb polgárral együtt kivégezték az akkori idők egyik legnagyobb szerb költőjét, az Újvidéken 1877-ben született Svetislav dr. Stefanovićot, tanult szakmáját tekintve törvényszéki orvosszakértőt. Névsorukat a Politika napilap közli november 27-ei számában. Ügyével részletesebben foglalkozik Predrag Puzić: *Lomača za SENSA*¹⁹ című könyvében²⁰. A szerző a könyvében állítja, hogy abban az időben szó sem volt még Belgrádban semmiféle katonai ítélezésről, ennek ellenére a közlés szerint ezt a csoportot is, sok máshoz hasonlóan, bíróság ítélte halálra azzal az indokkal, hogy „gyalázta a dicsőséges szovjet Vörös Hadsereget”. Ebből annyi igaz, hogy Stefanović törvényszéki orvosszakértőként tagja lett a német kezdeményezésre létrehozott nemzetközi szakértői bizottságnak, amely a lengyel hadsereg katonatisztjei sírjainak a feltárására alakult, s megállapította, hogy a példátlan gonosztettet nem Hitler, hanem Sztálin fegyveresei követték el.

A magyarok elleni indokolatlan megtorlásról érdemes idézni Isa Jovanovićnak, a Kommunista Párt egyik legrangosabb tartományi vezetőjének, szervezőtitkárának a véleményét. Az ellenőrizetlen emberirtás zömmel a katonai közigazgatás idején zajlott le. Jovanović elhibázottnak tartja a katonai közigazgatás elrendelését, többek között azzal érvelve, hogy Boszniában „... az usztasák és a fehérgárdisták ölték a szerbeket, a csetnikek a horvátokat és a muzulmánokat. A szerbek egymást is gyilkolták, a csetnikek és a partizánok. Ennek ellenére sehol sem vezettek be katonai közigazgatást, hanem néphatalmat választottunk, és rábíztuk, hogy dolgozzon. Gyakran nem volt kit megválasztanunk, mert a faluban mindenki a csetnikekkel volt. Mégis, mi ezeket is beválasztottuk bizottságainkba, arra számítva, hogy közben majd megváltoznak.” Memoárja szerint a katonai igazgatást a Bánságban, Bácskában és Baranyában Nikola Petrović²¹ javaslatára vezette be Tito, és Isa Jovanović felelősnek érzi magát azért, hogy ez így történt. Mert – mint maga írta –:

¹⁹ Az áldozat egyik írói álneve.

²⁰ Kairos, Sremski Karlovci kiadása, 2003. A könyv címe magyarra fordítva ilyen lehetne: *Máglya SENSA* számára. Érdemes tudni, hogy a felesége magyar író volt: Radics Gita. (1902–1980)

„A megszállás alatti kegyetlenségek miatti elkeseredés következtében a nép némely helységeiben bosszút állt a magyarokon, s ebben részt vett a katonaság is (...) Valójában a bűnösök, akik bevéreztek a kezüket Újvidéken és a Sajkás-vidék falvaiban, zömében nem is várták meg a felszabadulást, hanem a németekkel és a nyilasokkal elmenekültek.”²²

1944. október 23-án az újvidéki szerbek azt hitték, fölszabadultak. Ez a hiedelem felemás tapasztalatokra alapozódott. Nemzeti elnyomás helyett kommunista terror, proletárdiktatúra szakadt rájuk is, mint mindenki másra a városban, az országban és a régióban. Aki akkoriban bosszúvágyból vagy bármilyen más indulatból közreműködött a más népek ellen folyó cselekményekben, az a kommunizmusnak segített megvetni az új diktatúra alapjait, s ennek következménye hamarosan az egész társadalom sorsának alakulásában dominánsan kifejezésre jutott.

Az egész országban, Újvidéken is, már az első napoktól látni lehetett, hogyan erősödik a diktatúra. A hatóság legalsó szintű képviselői is a győztes kommunisták eszközévé váltak,

illetve annak eszközeként is jöttek létre, s váltak a hatalom részévé. Mit tudhatott a kommunizmusról Alimpije Popović, az a szerb esperes, aki elvállalta a városelnöki posztot? Gondolta-e, hogy mintegy másfél évtized múlva az ő egyházától éppen úgy elveszik a vagyont, mint a többitől? Valamit tudhatott, hiszen Živko, a fia, kommunistaként, a párt

A Stefanović család. A kép Predrag Puzić idézett könyvéből való

palánkai járási titkáráként esett el majdnem pontosan egy évvel az előtt, hogy belőle városelnök lett. A hatalom konszolidálásának kezdetén mindjárt létrejöttek a mindenki sorsa fölött rendelkező helyi bizottságok, amelyeknek az intézkedései bárkit érinthettek. Azzal a céllal hozták létre őket, hogy mindenkit – de mindenkit! – figyeljenek és osztályozzanak, hogy a nem megfelelőket kiszűrjék, s ha kell, likvidálják őket.

A város körzetekre volt fölosztva, s minden körzetnek volt erkölcsi bizonyítványokat kiadó szerve, amelynek munkájáról naplót kellett volna vezetni. A napló vezetésére szolgáló könyvek meg is vannak a Vajdasági Levéltárban, de majdhogynem üresen. A Levéltárban többet is őriznek belőlük csak Újvidékről, a jelek szerint azonban ilyeneket kötelezően kellett volna vezetni mindenütt. A testületek, amelyeknek ez is feladatuk volt, hasonló munkát végeztek, mint az a bizottság, amelyet a magyar hadsereg hozott létre a bevonulása után,

²¹ Nikola Petrović. Tito egyik vajdasági bizalmasa, a párt szűk vajdasági vezetőségének tagja.

²² In Isa Jovanović U službi revolucije (A forradalom szolgálatában). Institut za istoriju, Edicija „Vojvodina u borbi”, Serija sećanja, Novi Sad, 1987. Az idézetek az eredeti, szerb nyelvű könyv 198–199. oldalairól valók. Magyar nyelven megjelentek Matuska Márton: a Megtorlás napjai, Forum Könyvkiadó – Magyar Szó, 1991. 369–370. o.

tízes vagy ötös bizottság elnevezéssel. A magyarokénak is, a kommunistákénak is az volt a feladata, hogy leleplezze a hatalom szempontjából gyanús vagy éppen vétkes személyeket. A polgároknak 1944 októberétől – kénytelen-kelletlen – kapcsolatba kellett lépniük a hatósággal. A katonai közigazgatás idején például nem lehetett csak úgy útnak indulni, fölülni a vonatra vagy akár igáskocsira, hogy majd elmegy a polgár Újvidékről bármelyik szomszédos helységbe. Bizonyos ideig még magában a városban sem volt szabad ide-oda járogatni engedély nélkül. Aki ezt megkísérelte, könnyen valamelyik gyűjtőhelyre kerülhetett, onnan pedig vagy sikerült kiszabadulnia, vagy nem. A másik fontos ok, ami miatt a hatósághoz kellett fordulni, az az erkölcsi bizonyítvány. Ez esetleg az utazási engedély beszerzéséhez is nélkülözhetetlen volt. S aki egyszer a hatósághoz fordult, azt már regisztrálták. Erre kellett a nyilvántartási könyvek. Ebben szerepelt volna az, hogy őt már minősítették, kiállítottak róla egy karakterisztikát: a kommunisták szempontjából megbízható-e vagy megbízhatatlan, esetleg háborús bűnös. Ez utóbbi esetben a sorsa meg volt pecsételve, s ha elérték, lakolt. Már nem volt nehéz rátalálni.

A Vajdasági Levéltárban nehéz okmányt találni a partizánok bevonulásának első napjairól. A kisebb közigazgatási alegységekre, reonokra osztott város minden ilyen alegységében kötelező volt bizonyos tevékenységekről nyilvántartást vezetni, de természetesen a városházán is egy központit.

Az ilyen tevékenységekről vezetett nyilvántartási könyv némelyikéből példákat idézünk alább.

Knjiga propusnica, VII. Reon. (Menetlevél-nyilvántartó)

Valójában utazási, közlekedési engedélyek nyilvántartási könyve. November 29-ei keltezésű az első bejegyzés, egy személy valamilyen holmiját szállította át Újvidékről Péterváradra. Emlékeztetőül: a Duna hídja föl volt robbantva, a katonai hatóság üzemeltette a kompot. Akinek nem volt „propusnicá”-ja, az nem léphetett a kompra. December 31-éig összesen 18 kérelmet bíráltak el. Maga a komandant, vagyis a parancsnok hitelesítette a döntést. A következő időszakban azonban ugyancsak megnövekedett a kérelmezők száma, március 29-én például 42-t bíráltak el.

Delovodni protokol GNOO²³ 1944–1945–1946. (Iktató. Városi hatáskörű) Az első húsz kiadott okmányból hét pálinkafőzési engedély.

Gradski NOO Reonski odbor Knjiga zapisnika sa sednica odbora 1944–45 (A bizottság testületi üléseinek jegyzőkönyvei). Az első ülést a Gligor Sokolović utca 15. alatt tartották meg, de ez tömeggyűlés volt, amelyen eldöntötték, hogy megalakul a reonbizottság. A feljegyzés szerint a felsőbb hatóság jelenlévő képviselőinek minden javaslatát egyhangúlag fogadta el a jegyzőkönyv szerint megjelent 150 polgár. Az ülés végén hosszasan éltették a Népfelszabadító Hadsereget, Titót, Sztálint. Másnap már megtartották a bizottság első ülését, s ezen konyhanyitásról, egy cipész- és egy asztalosműhely működéséről, villanyvilágításról döntöttek. Voja Stanimirović, a frissen megválasztott bizottság elnöke dorgálóan szólt arról, hogy elterjedt az önzés, a sajrézás, majd elhangzottak szájából a fentiekhez hasonló kötelező éljenezések.

Az I. sz. könyv: **Gradski NO reonski odbor NS. Knjiga podataka za karakteristike 1944–1945** (I. Városi Bizottság, Reonbizottság, Újv. Karakterisztikák nyilvántartási könyve).

²³ GNOO – Gradski narodnooslobodilački odbor – Városi Népfelszabadító Bizottság

A két jelzett esztendőben ez a reonbizottság összesen 3872 karakterisztikát adott ki. Az első 154-nek csak a sorszáma van beírva, noha a fejléc szerint elég sok adatot – a kérelmező nevétől kezdve – kellett volna bejegyezni. A kérelmező neve azonban szinte sehol sem szerepel, és más sem. Az 1945. január 10-én kiadott, 155. okmányánál végre van valami bejegyzés, de csak annyi, hogy a nem megnevezett kérvényező politikailag passzív, erkölcsileg megfelelő. Ezt követően ismét csak a sorszám van följegyezve, egészen a 200.-kal bezárólag. A 201.-ről azt tudni, hogy a kérelmező nem tette ki házára a horogkeresztes zászlót, a fiai nem a német, hanem a honvéd hadseregben szolgáltak. A január 17-én végzett bejegyzés a 247. kérelmezőnél: „Az OZNA jelentése szerint pozitív jellemzést lehet neki kiadni. Politikailag és erkölcsileg megfelelő.” A január 24-ei, 248. bejegyzés: „Szimpatizált a fasizmussal. Szolgálatában nem haladt előre. Negatív karakterisztikát kell neki adni.”

A II. sz. könyv. **Gradski N.O. reonski odbor Knjiga podataka o izdatim karakteristikama I–1339.** A könyv 1945. VIII. 28-án lezárul, mivel akkor a II. reonhoz csatolták a körzetet. Az első, 1944. november 21-én kelt bejegyzésnél ez a két megjegyzés olvasható: „Szolgálatára rendezéséhez kell. Nem a megfelelő úrlapon készült.” [Mármost a kérvény.] Ugyanaznap a 2. sorszám alatt: „Politikailag megfelel. Nem működött együtt a fasizmussal. Kiadni neki!”

II. i III. Gradski NO reonski odbor. Knjiga zapisnika 1944–1945 (Jegyzőkönyvek könyve). Az első ülést november 24-én tartották. A jegyzőkönyv szerint a Helyi Népfel szabadító Bizottság helyi albizottságáról van szó. Az ülés kérvények olvasásával kezdődött. Nincs megjelölve, milyen kérvényekről van szó, de föltehetőleg a már emlegetett karakterisztikák iránti folyamodványokról. A jegyzőkönyv ezt nem említi, de semmi mást sem, csupán följegyezték a határozatot, hogy a jövőben sürgős esetben három személy együtt jogerősen dönthet: a bizottság titkára és két másik tagja. Ezen az ülésen a testület 17 ügyben döntött. A 30-án tartott következőn 49 ügyben. Némelyiknél elvéve föl van jegyezve, hogy megkapta-e a kérvényező, amit kért, vagy sem. A nagy többségnél semmi sincs bejegyezve. A hasonló könyvek áttekintése után megállapítható, hogy a karakterisztikát a polgároknak szinte minden, a hatósághoz beadott folyamodványhoz mellékelniük kellett. Ez lehetett utazási kérelem, munkavállalás, műhelynyitás, valamilyen vagyontárgy visszaszolgáltatása... E napon például bizonyos Koroknai Margit kérvényezte férje szabadon engedését valamilyen táorból. A ritkán előforduló bejegyzések között találni olyant, amelyhez az a megjegyzés van fűzve, hogy a kérvény ellenőrzésen van.

A **Knjiga dozvola za kretanje** – utazás vagy járás-kelés engedélyezésének nyilvántartása – utolsó bejegyzése 1945. november 5-ei keltezésű, bizonyos Répás Ágnes kérte, hogy engedélyezzék számára a Karlócára utazást. A katonai közigazgatás, mint ismeretes, 1945 februárjában megszűnt, a szabad utazás azonban ezt követően még jó fél éven át nem volt engedélyezve, de aki emlékszik arra a korra, a tömegközlekedési eszközökön még évtizedekig – tájunkon ez majdnem kizárólag vonatot jelentett, esetleg hajót – bármikor ellenőrizhették az utasokat, s a rendőr, akkor használatos kifejezéssel a milicista, megkövetelhetette az ellenőrzött személytől, hogy közölje, mi célból és hova tart. A rendőrségnek ez a joga valójában a kommunista rezsim összeomlásáig érvényben volt.

A **Komanda mesta Novi Sad/Centralni** (Újvidéki Helyőrség Parancsnoksága/ Központi) című könyv első bejegyzése 1944. október 28-ai keltezésű. Arról szól, hogy a helyőrség

parancsnoksága rendeletet adott ki a közrend ellenőrzéséről. Nem utal semmi arra, hogy ez mit tartalmazott. Másnap újabb bejegyzés: A Duna utca 12. alatti házhoz őrt rendeltek ki a szappan őrzésére. Egyértelműen fegyveres őrre kell gondolni. A november 2-ai napon sok a bejegyzés. A 31. arról szól, hogy a folyamórségről 14 henteset rendeltek munkára, „akik magyarok és németek”. Ez azt jelenti, hogy ebben a kaszárnyában az első napoktól kezdve odaterelt foglyok közül ekkor csupán hentesből 14 ott volt. A 34. sorszám alatti bejegyzés: Todorović Toša – abban az időben sok okmányban írták még a szerbül vezetett könyvekben is előbb a vezeték – majd a keresztnévet – kéri, hogy a magyaroktól átvehesse a volt Fiákeresek Egyesületét a teljes vagyonával. Pékmunkások küldése a börtönökből – döntöttek az ülés résztvevői a 44. napirendi pont alatt. A 47. alatt pedig bizonyos Ilijašević Miloš Giric János elleni feljelentésével foglalkoztak. Többet erről sem jegyeztek föl. Hasonló ügy szerepelt a következő, a 48. pont alatt: Obdarović Miloš följelentése fasiszta közreműködők ellen.

Az átnézett jegyzőkönyvekben nem találtunk a bizottság tagjai között magyar nevű személyt. A korabeli újságok visszafogott, erősen cenzúrázott cikkeiből kitetszik, hogy folyt a városban nemzeti uszítás, noha a hivatalos pártálláspont mindig a nemzetek egyenjóságát harsogta. Ennek a következménye, hogy nehéz olyan okmányt találni, amellyel bizonyítható a mindent irányító pártszervek magyarellenessége. Ezért fontos odafigyelni Ivan Rukavinának, a katonai közigazgatás parancsnokának már idézett október végi közleményére, amelyben fehéren feketén olvasható, mit kellett neki szavatolnia: a szláv dominanciát. Miután azonban eldőlt, hogy a magyarokkal másként kell bánni, mint a németekkel, hirtelen változott a hivatalos álláspont, s karácsonyra már volt magyar napilap is, amely persze hívebb volt a rezsimhez a szerb nyelvűeknél is, hiszen „ki kellett érdemelni a többségi nép által előlegezett bizalmat”. A magyar ügy azonban ezzel mégsem volt véglegesen eldöntve a legmagasabb szinten. Abból is látszik, hogy ez a kérdés 1946 szeptemberében ismét fölmerült. A párizsi béketárgyalások idején Edvard Kardelj külügyminiszter váratlanul azzal a javaslattal állt elő, hogy Magyarország és Jugoszlávia között lakosságcserét kell végrehajtani, s erről hamarosan meg is született az államközi megállapodás, de ezt egyszerűen elfelejtették. Mintha meg sem hozták volna.

Sztálin, a győzedelmes nagy Szovjetunió győzelmi mámorban tobzódó generalisszimusza, ideológiájának és elképzeléseinek, világhatalmának terjesztése eszközeként kezelte diktátortársát, a délvidéki vérengzés legfőbb felelősét, Titót. Ketten döntöttek el a délvidéki magyarság sorsát, és jórészt Magyarországot is. 1947 decemberében, tíz hónappal a békeszerződés aláírása után, Tito dicsősége teljében ellátogatott az akkor már ugyancsak csökkentett szuverenitással rendelkező Magyarországra. (Az első világháború idején mint K.u.K. katona, a két háború között pedig mint illegális pártmunkás gyakran megfordult Magyarországon. Többször is eltöltött rövid időt a Sopronban élő vasutas bátyjánál, Broz Józsefnél.) Számára talán még Magyarország sorsa is piti kérdésnek számított, nemhogy a jugoszláviai magyarságé. „Tito látogatása egyértelműen jelezte, nem két egyenrangú ország politikusa találkozott a Keleti pályaudvaron, de az adott helyzetben nem is találkozhatott. Dinnyés [Lajos, miniszterelnök. – M.M.] üdvözlő beszédében az egész modern kori történelemért bocsánatot kért, és szó szerint így fogalmazott: Magyarországot a szabadságszerető délszláv népekkel szemben elkövetett súlyos bűnök sorozata terheli.” Idézi a szöveget A. Sajti

Enikő a Bűntudat és győztes főlény című könyvében.²⁴ Majd a továbbiakban ezt is mondja Dinnyés: Magyarországon *könyörtelen elnyomatásban tartották a kisebbségeket*. Mondja ezt a magyar államfő a véreskezű Titónak! Akiről ma már nem csupán tudjuk, hanem le is írhatjuk, hogy annak a hatalmas embertömegnek – egymillióhétszázezer jugoszláv háborús áldozat – a nagyobbik hányada, amelyet Titóék szerint Jugoszlávia a második világháborúban elveszített, éppen Tito keze által vált áldozattá. A magyar miniszterelnök a folytatásban kifejezte háláját *a teljes állampolgári jogokért, melyekben Tito marsall Jugoszláviája a vajdasági magyarságot részesíti. A jugoszláv kormány bölcs lenini-sztálini nemzeti politikájának az eredménye a jogegyenlőség teljességének a biztosítása vajdasági testvéreink számára*. Tito az első magyarországi államfői látogatásakor még homálytalan glóriát vélt a feje körül díszelni, hatalmi gögijében így határozza meg Magyarországhoz való viszonyulását – idézi A. Sajti ugyanott: *Mindenki, aki az igazi népi demokrácia elvét vallja, aki a nemzetiségi kérdés helyes, sztálini megoldásának az álláspontján áll, az a mi testvérünk, az a mi barátunk, legyen az magyar, cseh, lengyel, bárki más, mindegy*.

Valójában az ilyen viszonyulást kellene a kései kutatóknak, a délvidéki magyar kisebbség elleni vérengzés feltárásán dolgozóknak megváltoztatniuk a valódi helyzet bemutatásával. Ezt kell elérni a két állam és a két nemzet megbékélésével.

Ennyi évtized után, a vérengzés hetvenedik évfordulója alkalmából ennek érdekében kell kitartóan dolgoznunk, Magyarország tudósainak és politikusainak segítségével.

²⁴ Szegedi Tudományegyetem, Történettudományi Doktor Iskola, Modernkori Program, Szeged, 2000, 125. o.

Magyar királyi katolikus felső gimnázium épülete, régi képeslapon.

ÚJVIDÉKI HIDEG HETEK 1944-BEN*

Újvidék neve elsősorban az 1941. évi áprilisi magyar bevonulás, de főleg az 1942. évi januári hideg napok miatt került be a háborús időszak történelmébe. Az 1942. januári bácskai vérengzésekre vonatkozóan legtöbbször csak Újvidéket említették. Ez a város volt a gyászos napok szimbóluma. Talán azért, mert itt volt az ártatlan szerb és zsidó áldozatok száma a legmagasabb. Ugyanakkor a legújabb időkig senki sem beszélhetett, még kevésbé írhatott arról, mi történt ebben a sokat szenvedett városban 1944 októberében és novemberében, a felszabadulásnak nevezett rendszerváltozás után.

A háborús bűnöket kivizsgáló vajdasági bizottság elaborátumában azt olvashatjuk, hogy a magyar csapatok 1941. április 13-án vonultak be a városba. Állítólag a magyar kulturális szervezetek képviselőiből valamiféle tízes bizottság alakult, a rendet pedig ugyancsak magyar nemzetiségű polgárokból alakult nemzetőrség igyekezett fenntartani. Ez a nemzetőrség lényegében csak igen rövid ideig tevékenykedhetett, mert a jugoszláv rendszer bomlásától kezdődően a helybeli Kulturbund fegyveresei gyakorolták ezt a feladatot, mivel a német csapatok bevonulását várták.

Csak miután megbizonyosodtak afelől, hogy a magyar csapatok vonulnak be a városba, adták át a helyet a magyar nemzetőrségnek. Erre április 12-én délután került sor.¹ Az említett elaborátumban azt állítják, hogy a bevonulás április 13-án délután minden zavaró esemény nélkül folyt le. Éjfél tájban azonban elkezdődött a lövöldözés, és két napig tartott. Úgy tüntették fel az események menetét, hogy a magyar katonák szándékosan lövöldözésbe kezdtek, hogy azután megkezdődhessenek a letartóztatások és a kivégzések, amelyekben a helybeli nemzetőrség igen tevékeny szerepet vállalt. Azt állítják továbbá, hogy kereken 500 ártatlan helybeli szerbet öltek meg, és túsokat is szedtek (a helybeli szerbek soraiból).²

* Dr. Mészáros Sándor újvidéki történész tanulmánya. Megjelent a *Regio – Kisebbség, politika, társadalom* c. folyóirat 1994. 5. évf. 1. számában. Kissé rövidített, pontosításokkal és megjegyzésekkel kiegészített változat. A szöveg sok kívánnivalót hagy maga után, ennek ellenére változatlanul idézzük, csak a legelemibb helyesírási és betűhibákat javítottuk ki. A kihagyások jelölése: (...). Matuska Márton pontosításait, megjegyzéseit és kiegészítéseit [...] tettük. Mészáról tanulmányából átvettük az újvidéki áldozatok általa összeállított, egészen kezdetleges névsorát csupán annak szemléltetésére, hogy a húsz évvel ezelőtti állapotnál szinte semmivel sem jutottunk előbbre. A levéltárakból ugyanis – mint már írtuk – az újvidéki adatok közül éppen a legfontosabbak, az áldozatok névsora vagy névsorai hiányoznak. Eddig egyébként Mészáros az egyetlen magyar kutató, aki saját módszert alkalmazva megkísérelte fölbecsülni az újvidéki magyar áldozatok számát. Jóllehet tanulmányában a kötetben közöltek is ismételt, szövegét mégis teljes egészében közöljük.

¹ A [királyi] jugoszláv hadsereg visszavonulása után Újvidéken a Kulturbund helyi szervezetének fegyveresei majd nem három napig gyakorolták a hatalmat. Április 12-én a 8. SS páncélos hadosztály nemzetőrség. [A mondat befejezetlen.] (Čedomir Popov: *Vojvodina u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji 1941-1945*. Novi Sad, 1984. 47.)

Ezekhez az állításokhoz feltétlenül magyarázatot kell fűznünk. Nem felel meg a valóságnak, hogy a fegyveres incidenseket csak a magyar katonák provokálták ki. A volt csetnik szervezet egyes tagjai kezdtek szórványos lövöldözésekbe afeletti elkeseredésükben, hogy úgy látták, az országuk elveszett, és a város, amely a régi Jugoszláviában a vajdasági csetnik mozgalom fellegvára volt, harc nélkül került az ellenség kezébe. A szórványos lövöldözésekre a magyar katonák sortűzekkel válaszoltak, és így valóságos csatazaj hallatszott, és a lakosság úgy érezte, hogy utcai harcok folynak a városban. Felelőtlen és nem megalapozott az az állítás, hogy ezekben a napokban 500 embert gyilkoltak meg. Nem egy idős emberrel beszélgettünk, akik egyöntetűen állítják, hogy valóban voltak áldozatok, holttesteket is láttak az utcán heverni, de a feltüntetett szám kétségtelenül túlzás. Sajnos az egypárti időszak történetírásában ezt a számadatot használták. Ezenkívül átnéztük a háborús évek és a háború utáni időszak halotti könyveit, és 1941-re vonatkozóan nem sok holtta nyilvánítási bejegyzést találtunk. Az is lehetséges azonban, hogy különféle okokból nem mindenkit jegyeztek be. A bizottság elaborátumában még az is áll, hogy egyes magyar és német nemzetiségű polgárok feljelentették szerb polgártársaikat. Az elaborátumban mindenesetre 42 helybeli magyar polgár nevét tüntették fel, akiket felelősnek tartottak az 1941. évi áprilisi újvidéki eseményekért.³

Ezután a magyar éra hetei, hónapjai következtek. (Itt nem bocsátkozunk annak elemzésébe, milyen intézkedéseket tettek az akkori magyar hatóságok a növekvő partizánmozgalom leküzdésére, a rögtönítélő bíróság ítéleteire a mozgalom újvidéki résztvevőivel szemben.) Így érkezünk el az 1942. évi januári hideg napok valóban véres eseményeihez, amelyek január 21. és 23. között játszódtak le. Milyen szerepe volt ebben a helybeli magyarság óriási többségének? Még az objektívnek egyáltalán nem mondható Golubović Zvonimir vajdasági történész is kénytelen elismerni munkájában, hogy a helybeli magyarság elítélte ezeket a történeteket, s beszámolt a magyarok egy küldöttségéről is, amely tiltakozó látogatást tett a városi hatóságoknál. Igaz, Golubović könyvében nem egy helyen megemlíti, hogy egyes helybeli magyar polgárok feljelentették szerb polgártársaikat a tragikus napokban, de egyetlen konkrét példát vagy nevet sem közöl. Ugyanakkor csak ritkán említi apatini Fenbah Ferencnek [Téves. Helyesen: Fernbach Péter], Újvidék főispánjának 1942. évi február végi levelét, amelyet Keresztes Fischer Ferenc akkori magyar belügyminiszterhez küldött, és amelyben tucatnyi példát hozott fel arra, hogy egyszerű magyar polgárok miként mentettek meg szerb nemzetiségű polgárokat, legtöbbször azokat, akiknél alkalmazásban álltak, mert ezáltal közbenjárásuknak nagyobb foganatja volt.⁴

Ebben a munkában nem célunk az 1942. évi újvidéki januári hideg napok áldozatairól beszélni, azt már megtették jugoszláv történészek az elmúlt évtizedekben. Mégis megemlítenénk, hogy a már említett Zvonimir Golubović legújabb munkájában 1253 áldozat nevét sorolja fel az újvidéki szerb és zsidó nemzetiségű polgárok soraiból.⁵ Ugyanígy nem foglalkozunk a város felszabadulása előtti utolsó napok eseményeivel sem. Ebben az

² Vajdasági Történelmi Múzeum (VTM), levéltári osztály, Á.K. 1938. levéltári szám: 25.867. [A jelzések azóta megváltozhattak.]

³ VTM, levéltári szám: 25.867

⁴ VTM, levéltári szám: M-pol 14/79-a

⁵ Golubović Zvonimir: *Racija u južnoj Bačkoj*. Novi Sad, 1992. 283–356.

időszakban a város környékén már aktív harci tevékenységet folytatott az újvidéki partizánosztag Todor Gavrilović Rile parancsnoksága alatt. Október 15-én a városban tartózkodó magyar katonák előtt még felolvasták a magyarországi rendszerváltozásra és Szálasi Ferenc beszédére vonatkozó írásbeli értesítést, ugyanígy ezen a napon a katolikus nagytemplom előtt szervezett gyűlésen nem nagyszámú polgár is részt vett. A rendszerváltozásra vonatkozó felolvasás rendkívül nyomott hangulatban történt, egy még itt tartózkodó hatósági személy további kintartásra buzdította a jelenlevőket, mindezen azonban néma hallgatás volt a válasz.

A városban lévő német és magyar katonaság létszáma azután napról napra fogyott. Ugyanígy az utolsó polgári személyek is, akik menekülésre szánták magukat, elhagyták a várost. Ezek legtöbbje Nyugat-Bácska felé vette az irányt, amerre még szabad volt az út. Az utolsó vonat, amelyen főleg az anyaországi tisztviselők hagyták el a várost, néhány nappal korábban eltávozott, és újabb vonatot már nem indíthattak északi irányba, mivel Szabadka október 10. óta „szabad” volt. Október 22-én már csak igen kis létszámú magyar katona volt látható a városban és néhány páncélos a katolikus nagytemplom környékén, délután azonban ezek az egységek is eltávoztak. Másnap a hajnali órákban az újvidéki partizánosztag a szláv lakosság általános lelkesedése közepette bevonult a kiürített városba, majd megérkezett a nyolcadik vajdasági brigád is, ez azonban hamarosan a frontra indult, és így az itteni vérengzésekben ennek az alakulatnak csak kevés szerepe volt. Rövidesen egyes szovjet egységek is megérkeztek a városba, de ezek is hamarosan távoztak.

Elszabadul a pokol

Már október 23-án megalakult a városi népfelszabadító bizottság, amelynek itt is, mint mindenütt, csak korlátozott hatalomgyakorlás jutott, mert közben – mint ismeretes – bevezették a katonai közigazgatást. Így a városban is megalakult a katonai közigazgatás parancsnoksága, amelynek élén Đorđe Vasić ezredes állt, aki ma Újvidéken nyugdíjasként él. [Vasić 1914. január 29-én született a Péterváradhoz tartozó Bukovac helységben. Újvidéken halt meg 2001. június 10-én. A temetői nyilvántartásban földművesként szerepel.]

A helyi katonai parancsnokság azt követelte a népfelszabadító bizottságtól, hogy „írja össze mindazokat a németeket és magyarokat, akik közvetlenül együttműködtek a megszállókkal, és Újvidéken maradtak”. A bizottság a helyőrség parancsnokságával egyetértésben kijelölte azokat a tagjait, akiket ezzel a feladattal bíztak meg: Milan Petrović alelnök, Nikola Jakovljević titkár és Mandica Vasović tag.⁶

Golubović és Kumanov könyvében⁷ a helyi népfelszabadító bizottság tevékenységéről a következőket olvashatjuk: A háborús bűnösökről szóló kérdés is a H. N. F. B. (helyi népfelszabadító bizottság) napirendjén szerepelt. Külön albizottságot alakítottak a háborús bűnösök ügyének intézésére, és ennek a munkának a vezetője Milan Nedić bizottsági tag. Több mint 40 ezer feljelentőlapot nyomtattak ki (Újvidéknek akkor 60-70 ezer lakosa lehetett), s az adatok minél gyorsabb összegyűjtése céljából a várost 19 kerületre osztották. Ugyanannyi csoport alakult, s ezek ezt a munkát néhány nap alatt elvégezték. A munka

⁶ Zvonimir Golubović – Živan Kumanov: Novi Sad u ratu i revoluciji. Novi Sad, 1981. 518.

⁷ Uo.

befejezése után minden összegyűjtött anyagot át fognak adni a kijelölt bíróságnak, amely megszervezi a háborús bűnösök feletti ítélezést.⁸

A feljelentések alapján kívánták tehát összegyűjteni a háborús bűnösökről szóló adatokat. Erre a biztatásra hamarosan meg is kezdődtek a feljelentések. Elképzelhetjük, hogy a következő napokban hány hamis feljelentés is befutott, amelyeket elsősorban a féktelen bosszúvágy sugallt, de voltak más, emberi gyarlóságra visszavezethető indítók is. Matuska Márton publicista és Cseres Tibor író munkájukban igen részletesen írtak az újvidéki „hideg hetek”-ről, amelyek gyakorlatilag már október 23-án, a város felszabadulásának napján megkezdődtek, és december elejéig tartottak. Matuska Márton a következő tanúkat és túlélőket szólaltatta meg: Varga Erzsébet, Tell Vilmos, teljes egészében közölt egy ismeretlen naplót [A napló írója, Takács Béla azzal a föltétellel bocsátotta rendelkezésre, hogy amíg él, neve nem közölhető. Húsz évvel ezelőtt elhunyt.], Mihály atya, Csábrádi Borbála és Takács Lajosné. Cseres Tibor a könyvében elsősorban Mihály atya naplóját közli, aki mint Ferenc-rendi szerzetes túlélte a szörnyű megpróbáltatásokat, és később visszakerült Magyarországra, s mindezekről részletes jelentést küldött a Vatikánnak. A visszaemlékezéseket kiegészíti Varga György 80 év feletti újvidéki nyugdíjas későbbi nyilatkozata, amely „Nem volt hova lépni a vértócsától” címen meg is jelent az újvidéki Napló magyar nyelvű hetilap 1991. július 11-i számában, az elmondottakat Blaskó Márta publicista jegyezte le.

Nem részletezzük külön-külön minden túlélő visszaemlékezését, csupán megpróbáljuk a lényegét összesíteni. Ebből kiderül, hogy a magyar és a német nemzetiségű férfiakat már október 23-án kezdték összefogdosni. A 18 és 50 év közöttieket hurcolták el. Az első napon ez még tervszerűtlenül folyt, kisebb partizáncsoportok behatoltak a házakba a Telepen, és így hurcolták el az embereket sorjában, tehát minden jegyzés nélkül. Közben igazoltatták is az embereket, a lakásokat pedig átkutatták. Voltak, akiket az utcán tartóztattak fel és igazoltattak. Közülük egyeseket elengedtek, de ha valaki bevallotta, hogy diák, azt úgyszólván minden esetben elhurcolták. A férfilakosság összegyűjtése azután napokig folyt. Egyik tanú (Csábrádi Borbála) úgy emlékezik vissza, hogy október 26-án, csütörtöki napon kezdték szedni a magyarokat a Zrínyi Ilona (ma Petar Drapšin) utca, a Mátyás király (Gogol utca), a Báthory, a Hunyadi, az Epres (Dózsa György), a Gömbös (Dusán cár) utcákban és a Telepen. Több ezer embert hurcoltak el ilyen módon. Így a magyar és a német férfi lakosság nagy többségét összegyűjtötték. Hasonló módon jártak el más helyeken is. Volt, akit nem találtak otthon, de egyébként is az emberek összeszedésében általános kavargás és tervszerűtlenség mutatkozott. Ezenkívül nem egy magyar vagy német család a túlnyomórészt szerbek által lakott városrészben élt, és így szomszédaiknak köszönhetően elkerülték az elhurcolást.⁹

Az összegyűjtöttek óriási többségét a tengerész laktanyában, a Dohánymonopolban [Az újvidéki köznyelvben csak Monopol néven emlegetett, teherpályaudvarral is rendelkező dohánygyár neve. Egyes épületei ma is állnak az Újvidéki Kiállítás – Novosadski Sajam – területén.], valamint egy sportpályán tartották fogva. (Egyes tanúk azt állítják, hogy aki erre a sportpályára került, azt hamarosan a halálba küldték.) Az elhurcoltakból jutott még a mai

⁸ Matuska Márton: A megtorlás napjai. Újvidék, 1991. 295-313.

⁹ Uo

Matica srpska képtárának épületébe is, amely, úgy látszik, már akkor is a hírhedt OZNA helyi szervezetének a székhelye volt. Ez az épület a háború után hosszú ideig az UDBA (az OZNA utódja) céljaira szolgált, és csak 1965 után, amikor ezt a mindenható szervezetet összevonták a belügyi szervekkel, került az épület a város tulajdonába, és így lett az említett intézmény képtára.

Miután ilyen módon összerelték az embereket, megkezdődött a kegyetlen megtorlás. Mindenekelőtt tegyük fel a kérdést: volt-e mindegyikre ok, és hányan voltak az újvidéki magyar lakosok közül, akik bűnösnek tekinthetők? Ismét a háborús bűnök kivizsgálására alakult vajdasági bizottság adataihoz kell nyúlnunk, mivel csak ezzel az anyaggal rendelkezünk, bár már megemlítettük, hogy az itteni összegyűjtött adatok enyhén szólva megbízhatatlanok. A bizottság külön elaborátumot készített az 1941. évi áprilisi magyar bevonulás alkalmával elkövetett atrocitásokról, valamint az 1942. évi januári hideg napokról is. Mindebben az anyagban 82 újvidéki magyar polgár nevét találtuk meg, akiket háborús bűnösöknek nyilvánítottak.¹⁰ Lehetségesnek tartjuk, hogy voltak talán mások is, akik valamilyen bűnt elkövettek. Néhányan például a zsidó nemzetiségű polgárok elhurcolása után nem tisztességes módon anyagi előnyökhöz jutottak. Lehettek esetleg a magyar polgárok közül olyanok is, akik beárulták egyes polgártársaikat, hazafias felbuzdulásból vagy más okokból. Talán voltak olyanok is, akik még a régi, királyi Jugoszláviában elszenvedett sérelmeiket ilyen módon akarták megtorolni. Mindezek azonban feltételezések, amelyeknek van valószínűsége, a rendelkezésünkre álló anyagban azonban semmi nyomuk.

A feltüntetett 82 háborús bűnös egyikének sem volt olyan vétke, amelyért feltétlenül halálbüntetés járt. Ezt igazolja például, hogy egyesek közülük, akiket a megtorlás napjaiban halálra kerestek, de akkor nem kerültek kézre, később megúszták két-három évi börtönbüntetéssel, vagy pedig egyáltalán felelősségre sem vonták őket. Erre csak két példát említünk: az egyik egy egyházi személyiség, aki tagja volt az 1942. évi januári hideg napok igazgatóbizottságának, később csak szobafogságra ítélték. [Valószínű, hogy Svraka Ferenc belvárosi plébánosról van szó, akit paptársa, Blaško Rajić mentett meg a likvidálástól. Írásos bizonyítékot ugyan nem találtunk erre, Újvidéken azonban több tanú tett róla említést, többek között a jól tájékozott Tomán László újvidéki lakos, ismert irodalmár, Tomán Sándornak, a Reggeli Újság egyik vezetőjének a fia. Rajić a királyi Jugoszláviában igen befolyásos személyiség volt, hiszen befolyásolta a trianoni béketárgyalások kimenetelét, s befolyása áterjedt a második világháború végi időkre is.] A másik Tatics Illés ismert újvidéki szabómester, aki a nyolcvanas évek elején hunyt el. Azért nyilvánították háborús bűnösnek, mert egy csendőrzárőr kérésére megmondta, hogy melyik házban lakik az a szerb család, akit kerestek. Később azonban mindössze két évet kapott, és ennek egy részét el is engedték neki. Sorolhatnánk még a példákat, amelyekhez hasonlóak akadtak szép számban más helyeken is.

Az említett gyűjtőhelyeken kívül az elhurcolt emberek tömegéből jutott még a mai Futaki utcai kaszárnya épületébe is. A legnagyobb embertömeget azonban a tengerész laktanyában és a Dohánymonopolban tartották fogva. Egyes tanúk úgy vélik, hogy egy helyen senki sem maradt néhány napnál tovább, mert vagy kivégezték, vagy ha átesett a „szűrőn”, különböző helyekre vitték őket munkára. A már említett sportpálya – amely nem a mai Vojvodina-

¹⁰ VTM, Á. K. levéltári szám: 25.867

pálya volt, hanem a vasút másik oldalán terült el, deszkakerítéssel volt körülvéve, a háború éveiben a Kulturbund használta – csak rövid időre szóló tartózkodási hely volt. Innen, a tanúk állítása szerint, csak kevesen kerültek ki élve. Volt még egy ideiglenes gyűjtőhelye a telepi magyaroknak: az akkori Kraxner-féle nagyvendéglő – a háború után hosszú ideig kötélgyár volt –, az itt fogva tartottakat is hamarosan a tengerész laktanyába vagy a Dohánymonopolba vitték.¹¹

Matuska Márton könyvében közli egy névtelen fogoly naplóját arról, mi történt a tengerész laktanyában ezekben a tragikus napokban, és egyúttal mellékként megjelentette az épület alaprajzát, a szobák, illetve a termek számát is. [A már említett Takács Béláról van szó.] A két épület hat helyiségből állt, és a hármast, valamint a négyes számú szobát egy előszoba kötötte össze. Az embereket ezekben a termekben zsúfolták össze. Erős őrség vette őket körül, és az épületek három pontján gépfegyvereket is felállítottak. Eleinte engedélyezték egyes foglyok hozzátartozóinak a látogatását, ételmelet és meleg ruhaneműt adhattak át családtagjaiknak. Legalábbis az engedélyt megadták ehhez. Igen sok esetben azonban ezek a küldemények el sem jutottak azokhoz, akiknek küldték. Később a látogatásokat is megtiltották. A fogvatartottak között volt három Ferenc-rendi pap is, akiket a ferencesek újvidéki templomából és rendházából hurcoltak el. (...) Mindhárman a tengerész laktanyába kerültek.

(...)

S hogy hány csoportot mészároltak le és mennyi volt azok száma, akiket egyenként nyelt el a sötétség, azt pontosan talán soha nem tudjuk megállapítani. A hirdetményekben is közzétett első tömeges kivégzésen kívül még egy tömeges kivégzésről találtunk adatokat. Az újvidéki Dnevník című szerb nyelvű napilap 1990. december 12-i számában, a második oldalon megjelent egy cikk Pavle Sósberger [Az újvidéki zsidó közösség vezetője volt a háború után hosszú ideig. E sorok íróját sok tanáccsal látta el a nyilvános kutatások kezdetén, többek között azt javasolva, hogy ne licitáljunk az áldozataink számával, hanem állítsuk össze a névsorukat. Átfogó magyar műveltsége is volt, nevét magyarul Soszberger Pál-ként használta, szerbül Pavle Šosberger néven publikált. Kötetünkben többször hivatkozunk rá.] tollából, ebből megtudhatjuk, hogy Újvidéken működött egy hadbíróóság, melynek tagjai Pavle Gerenčić [Valószínűleg elírás. Bizonyára Gerenčević a helyes.] őrnagy, Lazar Brankov (a Rajk-per egyik vádlottja) és Bosa Klarić, jegyzőkönyvvezetője pedig Milka Podkonjak voltak. [Brankovnak – más forrásokból szerzett értesülések szerint – döntő szerepe volt az Újvidéken lezajlott vérengzésekben, de Mészároson kívül eddig senki sem talált még rá levéltári bizonyítékot.] Ez a hadbíróóság 1944. november 17-én több mint száz (talán 150) halálos ítéletet hozott, magyarok, szerbek, németek, férfiak és nők felett egyaránt. A halálos ítéletet nyomban végrehajtották. Ez tehát rögtönítélő bíróság volt, mégpedig a vajdasági főparancsnokság kísérelő zászlóaljának egyik szakasza hajtotta végre az ítéletet. A kivégzés helye a cikk szerzője szerint a mai vámoezet helyén elterülő erdő volt [Azonos lokáció a Kátyi-erdő – megnevezéssel.]. Sósberger néhány akkor kivégzett nevére is visszaemlékezett: Dragoljub Ristić selyemgyáros, aki állítólag Draža Mihajlović embere volt, Weis, az Etilen vegytisztító tulajdonosa, felesége, Hermina stb.¹²

¹¹ Matuska Márton: i. m. 259.

¹² Dnevník, 199., XII. 2.

A kivégzettek jó részét elnyelték a Duna hullámai. A már említett Varga György is azt állítja visszaemlékezéseiben, hogy a kivégzettek, illetve az agyonverték holttestét autókkal hordták a Dunába, és ott, főleg az ide irányított foglyokkal, a folyóba dobáltatták őket. Nem egy esetben azután ezeket is lelövöldözték, hogy minél kevesebb szemtanú maradjon.

De nemcsak a hullámsír lett a kivégzettek nyughelye. Csábrádi Borbála tanú hallomásból tudja, hogy a mai Guszák-szállás [Helyesen: Guszek.] környékén a Duna töltésénél az oda hajtottakat késekkel mézárolták le. Arra is emlékszik, hogy 1947-ben, miután munkára hajtották őket arra a tájra, a mai Pinki utcában, a Zamanek-féle ház [helyesen: Zémanék háza.] volt a legutolsó, addig volt megépítve a töltés is, s onnan kellett folytatni a munkálatokat az új töltés kiépítéséhez a Guszák felé. A szállás környékén azután hirtelen tömegsírra bukkantak, ezért egy időre abbahagyták a munkát. Kijöttek a városból a Vajdasági Múzeum szakértői, hogy megvizsgálják a csontokat. Azt állapították meg – valószínűleg egyes politikai tényezők sugallatára –, hogy a csontok még a törökök idejéből valók, de nem nagy szakértelem kellett annak megállapítására, hogy a tömegsír nem lehetett olyan régi, mert még fehérek voltak a csontok. Igen sok koponyát is találtak, sőt még ruhafoszványokat is. Egy hosszú sorban feküdtek, a csontokat azután szétszórták.

Tudomásunkra jutott, hogy a Raja erdejében [szerbül: Rajina šuma = Kátyi-erdő] diákokat lövöldöztek agyon. Egy Sishim [helyesen: Siskin.] nevű orosz emigránsnak kocsmája volt a disznópiac közelében, szemben a Kulpin-gyár kijáratával. A kocsmáros egyik éjjel megleste, hogyan terelik a fiatalokat meztelenül, kezük a fejük fölött volt összekötve. Áthajtották őket a vágóhid közelében a csatornahídon, és ott az erdőben lelövöldözték őket. Sishim látott még másokat is éjjelente odaterelni, és az lett a veszte, hogy minderről sokaknak beszélt. Valószínűleg éppen ezért nem sokkal később őt is kivégezték.¹³

(...)

Kik voltak az áldozatok, akiket – mint ahogyan az előbbiekből is láthatjuk – valamilyen előkészített listák alapján küldtek a halálba. A körzetenként kiosztott feljelentőlapok a szláv lakosság körében föltétlenül eredményre vezettek, és igen sok jelentés befutott, a többségükben, persze, a bűnösség bizonyítása elmaradt. Erről e sorok írója is meggyőződhetett, mivel volt alkalma a feljelentések jó részét áttanulmányozni. De úgy látszik, ez még nem lehetett elegendő a tömegesnek szánt megtorláshoz. És így kerültek előtérbe azok, akik különböző politikai pártok tagjai voltak. Elsősorban azok jöhettek számításba, akik tagjai voltak a magyar Nyilaskeresztes Pártnak, de a Turáni Vadászok szervezetének tagjaira is halál várt, különösen ha kitűntek a szervezési munkában. A párt – itt elsősorban a Nyilaskeresztes Pártra gondolunk – Bács-Bodrog megyei szervezetének székhelye éppen Újvidéken volt. A gyors visszavonulás napjaiban a levéltári anyag jó része visszamaradt, ezt jelenleg is a Vajdasági Történelmi Múzeumban őrzik. Nem valószínű azonban, hogy a bosszúállás napjaiban az újvidéki szervezet tagjainak névsora a bosszúállók kezébe került. [Dr. Mészáros ebben valószínűleg téved. Mint alább idézve olvashatjuk, ő maga is írja, a titói hatóságok a megölt nyilas párti névsorokat sokszorosítva szétküldték a vidéki hatóságoknak.] A szervezet taglétszáma egyébként egy 1943. végi kimutatás szerint 707 körül mozgott. Az 1944. évi márciusi fordulat után, amikor a németek megszállták Magyarországot, a taglétszám

¹³ Matuska Márton: i. m. 295–313.

enyhe emelkedést mutatott, de 1944 nyarától észrevehető csökkenés tapasztalható. Azért a feljelentések alapján és más módon is megpróbálták összeállítani a Nyilaskeresztes Párt tagjainak névsorát. Egy túlélő párttag nyilatkozatában megemlítette – az ő érdekében interveniáltak, és így sikerült kiszabadulnia –, hogy a táborparancsnok magához hívatta, és közölte vele, szabadon engedi, ha megnevez három nyilast. László Andrásné a már említett nyilatkozatában viszont úgy vélekedett, hogy férjét minden valószínűség szerint azért végezték ki, mert turáni vadász volt. Így történt azután, hogy a bosszúállás napjaiban a Nyilaskeresztes Párt állítólagos tagjairól összeállítottak egy 2298 nevet tartalmazó listát. Úgy látszik, mindezeket az embereket a halálba akarták küldeni. De mégsem jártak el így, mert hamarosan elkészült egy rövidebb lajstrom, amelyen már csak 1318 nevet tüntettek fel. Felmerült bennünk persze a gyanú, hogy talán ezen a lajstromon találhatjuk meg a kivégzettek túlnyomó többségének nevét. Összehasonlítva azonban a visszaemlékezők által megemlített és megölt újvidéki magyar polgárok névsorával, valamint a bírósági holtta nyilvánítási anyagban talált nevekkal, megállapíthattuk, hogy mégsem járunk helyes úton, bár a rövidebb lajstromban igen sok nevet találtunk, akikről tudjuk, hogy a bosszúállás áldozatai lettek. Ugyanakkor sokan közülük túléltek a háborút, és még ma is élnek, vagy pedig a háború utáni időszakban haláloztak el.

Megkíséreljük minél több áldozat nevét felsorolni, bár nem valószínű, hogy sikerül majd maradéktalanul összeállítanunk a teljes névsort, mivel a kivégzetteknek csak egy töredékét nyilvánították holtta. A visszaemlékezők csupán egyes nevekre emlékeznek, azonkívül még ma sem mert mindenki megszólalni. A mai nemkívánatos és tragikus jugoszláviai események szintén nagymértékben hozzájárulnak, hogy egyesek – akik tudnának adatokat szolgáltatni – továbbra is mély hallgatásba burkolóznak.

Először azoknak az áldozatoknak a névsorát közöljük, akiknek nevét Matuska Márton újvidéki publicista, illetve Cseres Tibor író munkájában találtuk meg. Ezek a következők:

Egy Drenyák nevezetű diák, Andaházi Tibor joghallgató, Gálfiék fia, Takácsék fia, László, Magyar László, Takács János (magyar katona volt) – a felsoroltak jórészt diákok voltak.

László Andrásné – a férjét ugyancsak kivégezték – a megjegyzett 52 névből később csak 24-et tudott felsorolni, köztük volt a férje is.¹⁴

Cseres Tibor könyvének az Újvidékre vonatkozó részében nem találtunk neveket, de megemlíti 9 magyar vasutas tragédiáját, akiket Piroson öltek meg úgy, hogy elindítottak egy szerelvényt, és aládobálták őket.

Mókus Lajos újvidéki nyugdíjas (a Miša Dimitrijević utcában lakik) a következő nevekre emlékszik vissza, akik a környéken laktak.

1. Takács László diák, 1927-ben született. 2. Juhász Sándor diák. 3. Birka István diák, 1924-ben született. 4. Takács János földműves, 30 éves lehetett. 5. Sumaher László diák. 6. Andaházi Tibor diák, gimnáziumi érettségi előtt állt.¹⁵ 7. Horvát kertész fia. 8. Mókus László diák, Detelinán [Helyesen: Detelinara.] lakott.

¹⁴ Matuska Márton: i. m. 297–299. 1. László András. 2. Szokola József. 3. Szokola István. 4. Ménesi Ferenc. 5. Csizmadia Pál. 6. Domstettel [Helyesen: Dornstädter.] Jakab cukrász. 7. Idősebb Szűcs István lakatos. 8. Pácek István. 9. Sebestyén Lajos. 10. Valló (Géza?). 11. Farkas Zoltán. 12. Cehola János. 13. Garai János. 14. Balázs József. 15. Balázs Mátyás. 16. 17. 18. Turai István és két fia. 19. Benkó István. 20. Szántó László. 21. Márkus József. 22. Takács Lajos. 23. Egy másik Takács nevezetű személy. 24. Egy Juhász nevezetű személy.

Itt megjegyezzük, hogy Mókus László húga, Mókus Teréz¹⁶ – aki jelenleg ugyancsak Újvidéken él – visszaemlékezéseiben e sorok írójának elmondta, hogy bátyját is a Rajszka erdőben [Kátyi-erdő] végezték ki olyan módon, ahogyan a diákcsoport kivégzését már leírtuk. Ő is megerősítette, hogy azon az éjszakán, amikor az úgyszólván meztelenre vetkőztetett és összekötözött diákokat a kivégzés színhelyére vezették, abból az irányból semmilyen lövöldözés nem hallatszott, tehát hideg fegyverekkel mindannyiukat lemészárolták.

Egy magát megnevezni nem akaró újvidéki visszaemlékező a következő névsort adta át e sorok írójának Eltűntek Újvidéken 1944. október 24-től 27-ig címmel.¹⁷ Hozzáfűzzük, hogy az eddig felsoroltak közül senkit sem találtunk a háborús bűnösök listáján.

Az utóbbi időszakban az újvidéki járási levéltári anyagban végzett kutatásaink során a következő személyek holtta nyilvánítási adataira bukkantunk, akikről minden kétséget kizáróan megállapítottuk, hogy a terror áldozatai lettek:

1. Szarka László géplakatossegéd, Újvidék. 1944. november 17-én a néphadsereg katonái elvitték, és azóta nem adott életjelt magáról. Vele együtt letartóztatták még Laszák Jánost is, aki azonban később hazakerült. 2. Koós József drogerista, kereskedő (1904. június 15., apja József, anyja Ilona). A katonai hatóságok 1944. október 26-án a tengerész laktanyában levő táborba vitték, és innen nem tért vissza. 3. Kovács Mátyás kovácmester (1913. február 13., apja József, anyja Vastag Margit). 1944. október 24-én elvitték partizánok, és azóta teljesen nyoma veszett. 4. Turai István, Újvidék. A felszabadulás után a tengerész laktanyába vitték el, a népfelszabadító hadsereg katonái tartóztatták le (tanúk: Tóth Antal és Nagy Pál). Ez 1944. október 23-án történt. Az említett tanúk később hazakerültek, neki azonban teljesen nyoma veszett. 5. Csányi József Szremszki Karlovciról, a felszabadulás után a községi börtönbe vitték, ahonnan eltűnt, és soha nem adott életjelt magáról. 6. Kiss József, Újvidék. Adatok az illető vagyonának összeírása előtt, aki háborús bűnösnek lett nyilvánítva, és eltűnt. A vagyoneklobzást az erre vonatkozó törvény értelmében elvégezték. 7. Varga Béla kereskedő, Újvidék (1911. április 2.). A felszabadulás után a városban az utcán fogták el, és azóta nem adott életjelt magáról. 8. Szabó Antal, Újvidék (1913. november 11.), apja István, anyja Zemberi [Helyesen: Zemberi] Rózsa. A felszabadulás után a népfelszabadító hadsereg katonái letartóztatták, és azóta teljesen nyoma veszett. 9. A bírósági holtta nyilvánítási anyagban megtaláltuk a Bácska és Baranyai Katonai Bíróság (Gerenic [Helyesen: Gerenčević.] Paja, Lazar Brankov és Klarić Boža) 1944. évi december 29-i ítéletének másolatát, amelyben 12 személy felett mondtak ki halálos ítéletet. [Mészáros mind a 12 személyt a kilences sorszám alatt sorolja föl.] Ezek a következők voltak: Andrée Árvai Dezső (az

¹⁵ A két forrás eltérő adatokat szolgáltat Andaháziról

¹⁶ Mókus Teréz, Újvidék, közlése.

¹⁷ Ismeretlen tanú által e sorok írójának levélben elküldött névfelsorolása: Az újvidéki tengerészkaszárnya [Helyesen: folyamórség kaszárnája.] második számú szobájából elhurcoltak közül a túlélők a következőkre emlékeznek vissza: 1. Hauszvirt Márton hentes. 2. Hauszvirt György tisztviselő (édestestvérek voltak). 3. Tényi György hentes. 4. Ehjler Henrik kovács. 5. Pécskai István gyári munkás. 6. Ménesi Ferenc gyári munkás. 7. Zahorai András, sportember volt, futballista. 8. Sulyok János vegytisztító. 9. Hoffmann Imre tisztviselő. 10. Magyar László tisztviselő. 11. Takács Lajos kereskedő. 12. Takács Ferenc gimnáziumi tanuló. 13. Horváth István gimnáziumi tanuló. 14. Varga Imre munkás. 15. Fejes Mihály munkás. 16. Irsai József gimnáziumi tanuló. 17. Urbán Károly könyvkereskedő. 18. Elek Pál munkás. 19. Linder ... kereskedő. 20. Müller Gyula kereskedő. 21. Müller Gyula nyomdász. 22. Varga Katalin háztartásbeli. 23. Turai Mihály, Telep. 24. Turai György, Telep. 25. Turai János, Telep.

Újvidéken megjelenő Reggeli Újság című napilap főszerkesztője volt), M. S. Somogyi János, Istók Miklós, Horvát Árpád, Tesényi Gyula, Komrák Árpád, Bauer János, Puhán Sándor, Fricz Frigyes, Lukács István, Balogh Gyula, Fábíán János. Mindannyiukat golyó általi halálra ítélték, és az ítéletet nyomban végre is hajtották. 10. Lakatos Vincze újvidéki lakos. Minden ingó és ingatlan vagyonának elkobzása, akit a katonai bíróság halálra ítélt, és az ítéletet végre is hajtották. 11. Ábrahám János, minden ingó és ingatlan vagyonának összeírása, akit a katonai bíróság halálra ítélt, az ítéletet nyomban végre is hajtották. 12. Novoszel János kereskedő (Szilveszter, Szabó Matild, csurogi születésű), eltűnt 1944. november 12-én, a halál napjául azonban 1946. június 12-ét nyilvánították. 13. Halász Kálmán újvidéki lakos (1901. IV. 4.), Halász Nándor (1896. XI. 23.), Halász Erzsébet (1899. VI. 7.). Feltételezhetően meghaltak, illetve eltűntek. [Itt tehát három áldozatról van szó.] 14. Kósa Ferenc (1896. I. 9., apja Péter, anyja Dubai Mária), csurogi születésű, Újvidék felszabadulása után eltűnt. 15. Magyar József újvidéki lakos (budapesti születésű, 1902. II. 22., apja Zsigmond, anyja Török Júlia). Utoljára a szabadkai vasútállomáson látták 1944. november 5-én. 16. Szigeti László újvidéki lakos (apja Bálint, anyja Kovács Alojzie). 1944 októberében a néphadsereg katonái elvitték, és azóta nyoma veszett. 17. Virág János újvidéki lakos (1916. III. 7., apja Ferenc, anyja Fehér Klára). A felszabadulás első napján eltűnt. 18. Balbah [Talán Bambach.] Ilona újvidéki lakos (1890. VI. 7. Szeged, anyja Miklós Rozália). A felszabadulás első napján eltűnt. 19. Turai József újvidéki lakos (1902. I. 1., apja András, anyja Teleki Mária). 1944. október 28-án a néphadsereg katonái a tengerész laktanyába vitték, ott néhány napig még látták, azután eltűnt. 20. Dobi Kálmán (1906. XI. 13., apja Ferenc, anyja Csapó Anna). 1944. november 1-jén eltűnt. 21. Idős Magyar József újvidéki lakos (1902. II. 22., apja József, anyja Ternigen Mária). Visszatérőben valamelyik munkásegységéből a szabadkai vasútállomáson 1944. november 5-én eltűnt. 22. Kormos István (1909. VIII. 14., apja Antal, anyja Utasi Mária). Állítólag 1944 őszén eltűnt. 23. Kott Mihály újvidéki lakos (1924. VII. 24., apja Ferenc, anyja Bajer Ilona). Eltűnt 1944. október 23-án. 24. Gombás András (Piros/Rumenka, apja András, anyja Uri Katalin). Eltűnt Újvidéken 1944 végén. 25. Szöllősi István (1892. I. 3., Temerin, apja Sándor, anyja Volber [Talán Wolpert.] Franciska). Újvidéki tartózkodása idején 1944. október 24-én a néphadsereg katonái elvitték, és sohasem tért vissza. 26. Répási Katalin újvidéki lakos (1910. VII. 1.). Eltűnt 1944-ben. 27. Gercsev Frigyes újvidéki lakos (1893. VII. 16., apja Johann, anyja Anna). Eltűnt 1944-ben. 28. Sebestyén Lajos újvidéki lakos (1908. VI. 10., apja Antal, anyja Lídia). Eltűnt 1944-ben. 29. Urbán Oszkár újvidéki lakos (1884. XI. 25., anyja Ignác Mária), kereskedő. Eltűnt 1944. október 28-án.¹⁸

Sajnos az újvidéki járási, majd később az újvidéki községi bírósági anyag, amely a holtta nyilvánítási eljárásokra vonatkozik, igen hiányos. Ugyanakkor a tartományi, illetve a szövetségi Hivatalos Lapban közzétett holtta nyilvánítási adatok nem egy esetben csak a nevet és a helyet tüntetik fel, azzal a megjegyzéssel, hogy „eltűnt”. Azért ezen a vonalon haladva fennáll annak a lehetősége, hogy a felsoroltak közül esetleg vannak olyanok is, akik a magyar hadseregben voltak, és a háború viharában tűntek el, vagy talán már a [z új] jugoszláv hadseregbe vonultak be, és ott estek el. Az utóbbinak a valószínűsége azonban minimális, mert ezek holtta nyilvánításánál minden esetben részletesebb adatokat közöltek.

¹⁸ Újvidéki Történelmi Levéltár Az Újvidéki Járásbíróságnak a VP és az R jelzésű levéltári anyaga.

Kutatásainkat az újvidéki anyakönyvi hivatal halotti anyakönyveiben folytattuk, ahol minden holtta nyilvánított személyre vonatkozóan bejegyezték az illetékes újvidéki járási vagy pedig 1964-től kezdve a községi bírósági határozat szövegét és időpontját. Az elhalálozás időpontját illetően azonban olyan eljáráshoz folyamodtak, amely a későbbi, a tárgykörben kutatók számára nagymértékben megnehezítette a munkát. Igen sok esetben az elhalálozás időpontjául nem azt jegyezték be, amikor a haláleset bekövetkezett, hanem egy későbbi, kigondolt dátumot tüntettek fel.

Legtöbbször 1945. május 9-ét, illetve a háború befejezésének napját, de gyakori volt az eljárás, hogy későbbi időpontot, illetve 1946 májusának egyik napját, legtöbbször május 15-ét jegyezték be, amikor az az illető állítólag elhalálozott. Persze a bírósági határozat szövegéből megállapítható, hogy a haláleset nem akkor történt, hanem a bosszúállás heteiben.

Mi történt azokkal, akik túléltek 1944. október utolsó hetének és november első felének vérengzéseit? A visszaemlékezők egybehangzó állításai szerint az úgynevezett felszabadulás után körülbelül 4000 embert gyűjtöttek össze és helyeztek el a már feltüntetett épületekben. Ezek soraiból válogatták ki azokat, akiket a halálba küldtek.

A többiek közül mintegy nyolcszázat kompon átvittek a Dunán a pétervári oldalra. Erről a további kálváriáról legrészletesebben Mihály atya számolt be naplójában, s mindezt részletesen közölték munkáikban Matuska Márton publicista és Cseres Tibor író. Azért erről csak röviden emlékezünk meg. A folyó túloldalára szállítottak közül mintegy kétszáz embert a vár föld alatti kazamatáiba zártak. Ezeket is szörnyen megkínózták, különösen éjjelente élték ki a sadista kéjelgők alantas emberi ösztöneiket. Később az életben maradtak közül csoportonként különböző helyekre mentek munkára. A többieket gyalog, fegyveres kísérettel elindították Karlovci irányába. Mihály atya jól emlékszik, hogy a nyolcszáz ember között szép számban voltak temeriniek is.

(...)

S mi történt azokkal az összegyűjtött férfiakkal és nőekkel, akik Újvidéken maradtak? Ezek közül is sokan később eltűntek, de november 10. után már nem voltak tömeges kivégzések. A hírhedt OZNA a kulisszák mögött azonban intenzíven dolgozott, a feljelentések tovább érkeztek, s mindennap valakit elnyelt a sötétség, és többé sohasem hallottak róla.

Az Újvidéken maradtak túlnyomó többségét különböző munkákra osztották be, különösen a szakmunkások voltak keresettek, mert a meglevő gyárakban a termelést be kellett indítani. 1944. november 21. után már az itteni táborban levők helyzete az előbbi állapotokhoz viszonyítva érezhetően javult. A városi katonai parancsnokság levéltári anyagában jó néhány okmányt megtaláltunk, melyek arra utalnak, hogy egyes magyar nemzetiségű férfiaknak, akik gyakorlatilag még a táborokban voltak, a nap meghatározott időpontjában szabad mozgást biztosító elismervényt adtak.

Ezeknek már lehetőségük volt családjuk meglátogatására, sőt nem egy esetben az éjszakát is odahaza tölthették. A nélkülözhetetlen szakmunkások közül akkor már a legtöbbször csak reggel kellett jelentkeznie a táborparancsnokságnál, majd utána a kijelölt helyen a beosztott munkát végezték. Hasonlóan megkezdődött egyesek, főleg a szakemberek elbocsátása a táborokból, s minden ilyen személy külön elbocsátó írást kapott.¹⁹

¹⁹ Vajdasági Levéltár. Az Újvidéki Járásbíróságnak a VP és az R jelzésű levéltári anyaga.

Az újvidéki németeket azonban ideiglenesen a mai Sumadia utcába gyűjtötték össze, majd innen nagy részüket a közben létrehozott járeki táborba hurcolták. Ekkor már egyes magas párttisztviselők is követelték a magyar nemzetiségűekből álló táborok feloszlását. Így például Paško Romac, aki a tartományi pártbizottság szűkebb körű vezetéséhez tartozott, kitarotán követelte, hogy ezeket a táborokat szüntessék meg. Gyakorlatilag azonban a katonai közigazgatás 1944. december elsejei körlevele után kezdődött meg a magyar nemzetiségűekből álló táborok feloszlása. Mihály atya is megemlítette, hogy őket is december 2-án engedték szabadon. Persze a táborok feloszlása nem egyszerre történt, egész december hónap folyamán érkeztek haza emberek egyenként vagy csoportosan, megfélemlítve, úgyszólván senki sem mert nyilatkozni arról, mi is történt velük, mert mindegyiküknek szigorú büntetést helyeztek kilátásba, ha valamiről szólni mernek.

Mennyi lehetett tehát az újvidéki áldozatok száma? A visszaemlékezők egyöntetűen azt állítják, hogy legalább 1500 ember vesztette életét a terror napjaiban Újvidéken. Túlnyomó többségükben magyarok voltak, de akadtak közöttük szép számban németek, sőt szerbek is. Ez utóbbiakat is ellenségeknek nyilvánították, azzal vádolták őket, hogy együttműködtek a megszálló hatóságokkal. Vannak persze más feltételezések is. Triva Militar ismert közéleti munkás, aki néhány éve hunyt el, s nyugdíjas éveiben hosszú ideig az újvidéki Matica srpska külső munkatársa volt, és aki annak idején a háborús bűnöket kivizsgáló vajdasági bizottság referense volt, nemegyszer nyilatkozott arról, hogy mennyi embert küldtek a halálba Újvidéken 1944 őszének tragikus heteiben. Szerinte ebben a városban annyi embernek kellett meghalnia, amennyi tagja volt a magyar Nyilaskeresztes Párt helyi szervezetének. Talán azért is készítették egy bővebb, majd egy kevesebb nevet tartalmazó lajstromot. Az ezekben feltüntetett személyeknek azonban csak egy kisebb része volt tagja a Nyilaskeresztes Pártnak. Valójában nem is ezeknek a lajstromoknak az alapján végeztek ki az embereket, mert ha így történt volna, akkor pontosan rekonstruálni tudnánk az áldozatok számát. A helyi Nyilaskeresztes Párt szervezetének taglétszáma egyébként 700 körül mozgott, ez látható az 1943. és 1944. évi létszámkimutatásokból. Tehát amennyiben igaznak bizonyulna Triva Militar állítása, akkor körülbelül ennyi lehetett az áldozatok száma is. Ez azonban igen bizonytalan adat.

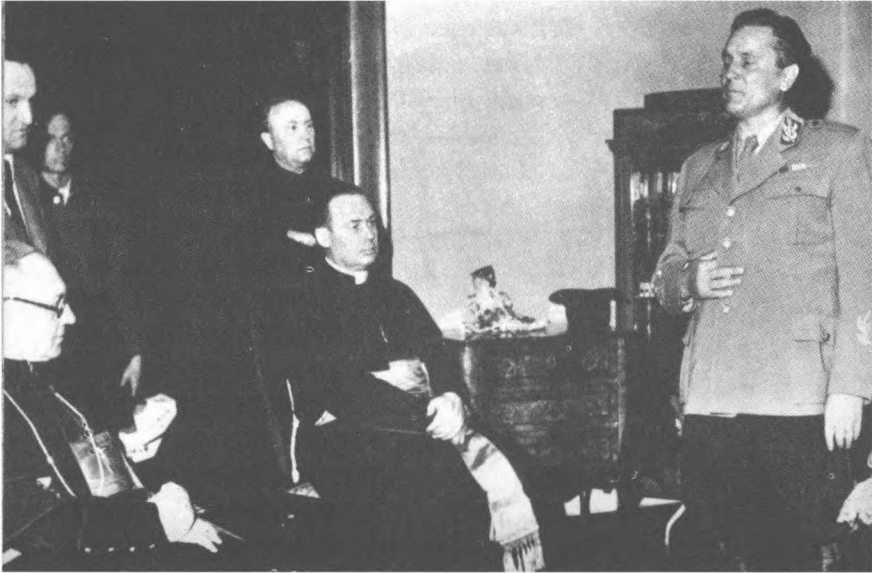
Pontosan utánajártunk, és a meglévő statisztikai adatok alapján próbálunk következtetéseket levonni. Először az 1941. évi őszi magyar népszámlálási adatokat vesszük tekintetbe. Eszerint Újvidéknek akkor összesen 61 731 lakosa volt, s ebből 31 130 fő vallotta magát magyarnak. Ez a szám jóval nagyobb, mint a legutolsó, 1931. évi jugoszláv népszámlálás alkalmával kimutatott adat a helybeli magyar polgárokról. Valószínű, hogy a közben ide helyezett anyaországi alkalmazottakat is beleszámították az újvidéki magyarság létszámának kimutatásába. Jóval fontosabb számunkra a Bácska, Bánát és Baranya katonai közigazgatásának egy statisztikai kimutatása, amely 1944. november 19-én készült el, és a város lakosságának nemzetiségi összetételére vonatkozik. [A katonai igazgatás tartama alatt annak teljes területén, tehát a Bánságban, a Bácskában és a Baranyai Háromszögben mindenütt végeztek hasonló, nemzetiségi adatokat tartalmazó összeírást. Természetesen nem népszámlálásról van szó, az adatok gyűjtésével és összegzésével a helyi hatóságot bízták meg a felsőbb szervek. Végül az adatokat két csoportban összegezték: szlávok és más nemzetiségűek. Valójában ezzel bizonyítható Ivan Rukavina tábornoknak az a feladata, amelyet

közleményben hozott nyilvánosságra: neki szavatolnia kellett a vidék délszláv jellegét.] Eszerint Újvidéken állítólag összesen 69 000 lakos volt az összeírás napján. A kimutatás jelentősége egyébként abban van, hogy megállapították a nemzetiségi összetételt, mennyi volt az egyes csoportok létszáma 1941-ig, s mennyien voltak az összeírás napján, vagyis 1944. november 19-én. Nos, a magyar lakosságra vonatkozó adatok a következők. 1941-ig állítólag a városban összesen 16 000 magyar élt (8250 férfi és 7750 nő). 1944. november 19-én pontosan 2000-rel voltak kevesebben, tehát összesen 14 000 fő (6500 férfi és 7500 nő).²⁰

Föltűnő a férfi lakosság csökkenése, amely 1750-et tesz ki. Ha tekintetbe vesszük azokat is, akik elmenekültek vagy pedig a magyar hadseregbe vonultatták be őket, akkor is az 1500 fős vérveszteség majdnem bizonyítottnak látszik, különösen annak tükrében, hogy az 1941-ben itt élt magyarok összlétszámát kétségtelenül jóval kevesebbnek tüntették fel.

S ha mindezeket a számokat összevetjük azon [újvidéki] szerb és zsidó polgárok számával, akik az 1941. évi áprilisi magyar bevonuláskor, majd az 1942 januárjának hideg napjaiban voltak a Horthy-éra áldozatai, akkor ez alkalommal is megállapíthatjuk, hogy a véres számla kiegyenlítődt, de az akkori áldozatokért Újvidék ártatlan magyar lakosságán álltak kegyetlen bosszút a győztesek.

²⁰ Újvidéki Levéltár. A városi katonai parancsnokság levéltári anyagában talált kimutatás, amelyen csak a dátum van feltüntetve, az okmány száma nincs.

Tito a katolikus egyház küldötteit fogadja (1945)

DÉLSZLÁV FELSZABADULÁS

Tito hódítási étvágya és a vérengzés

A volt Jugoszlávia területén általában még napjainkban is felszabadulásnak nevezik azt a folyamatot, amellyel a győztes kommunisták birtokba vették a területet a legyőzött náciktól. Annak ellenére van ez így, hogy egymás után jelennek meg vaskos dokumentumkötetek, amelyek kétségbevonhatatlanul bizonyítják, hogy kisebb-nagyobb mértékben minden, a nagy délszláv államban élő nép iszonyatos vérvesztéssel szenvedett éppen a felszabadulásnak nevezett időszakban. Tito körmönfont politikai ravaszága következtében egyik nép irtotta a másikat, de egyes népek testvérháborúja is zajlott. Például a királypárti csetnikek irtották a Tito-párti partizánokat és vice versa. A németek, magyarok, olaszok, albánok azonban kezdettől fogva a saját bőrükön tapasztalhatták, hogy számukra ez az esemény egyértelműen egy újabb leigázás, s felettük a délszláv népek győzedelmeskedtek, amelyek diktátori helyzetbe jutottak, mindannyiuk felett pedig a kommunisták. A teljes délszláv népesség nagy többsége azonban nem sejtette, hogy rövid idő elteltével már egyaránt ellenségnek fogják tekinteni közülük is mindazokat, akik nem voltak elég határozottan kommunistapártiak, de ők már nem a népellenesség bélyegét kapják majd a homlokukra, hanem az osztályellenességét. E népek egy része is már kezdettől fogva szintén tisztában volt azzal, mi vár rájuk: egypártrendszer, a magántulajdon megszűnése, kollektivizálás, vallásüldözés. A kommunizmusnak (bolsevizmusnak) elképesztően és dominánsan rossz híre volt tehát. Sőt, mivel kommunista rendszerű állam előbb létezett, mint fasiszta vagy nemzetiszocialista, amaz elsőnek a rossz híre megelőzte az utóbbiakét. A kommunista ideológia Marx és Engels általi megfogalmazása óta magában foglalta, hogy ezt a társadalmi rendszert diktatúrával kell létrehozni, mert másként nem is lehet. A Jugoszláviában élő szláv néptömeg egy másik nagy része nem volt tisztában azzal, hogy a hatalomra törő pártnak szüksége van szláv fajgyűlölőkre is, első sorban azért, hogy minél több ember álljon rendelkezésére a terror első, döntő fázisában, amit úgy is meg lehet fogalmazni, hogy elegendő számú hóhér, akikkel el lehet végezteni az eleve tervbe vett tömegirtást. Ilyen feladat végzésére természetesen a kisebbségek soraiból is verbuváltak megfelelő személyeket. A kommunisták az egész világon a proletárdiktatúrát kezdettől fogva használandó módszernek tekintették, fennhirdették, hogy élni akarnak vele. „Rontva előre, előre!” – énekelték a felajzott tömegek. Mindezek fölött az igen kedvező,

Tito (1892-1980)

szinte korlátlan intézkedési pozícióba került délszláv kommunisták vezéreinek uralkodási vágya nem is korlátozódott csupán az országhatárokon belüli területekre, hanem kiterjedt a környező országok mindegyikére is.

Tito magyar területekre is szemet vetett, meg akaráván szerezni a Pécs környéki szénbányákat és Baja városát a környékével. Valójában meg akarta ismételni az első világháború után lejátszódott területszerzési kísérletet. 1944 végén Baján az ottani szlávok meg is alakították a saját népfelzabarádító bizottságukat. Azonos elnevezésű hatalmi szervek – az eredetiben: Narodnooslobodilački odbor-ok – jöttek létre az egész Jugoszlávia területén.¹

Sokatmondó az a tény is, hogy a Délvidéken a magyarok által sokat emlegetett Petöfi brigád – a délvidéki magyarokból halálos fenyegetésekkel összeverbuvált partizán dandár – Magyarország területén, az akkor még önálló településként létező Kiscsányban alakult meg 1944 utolsó napján. A falu időközben egybeolvadt a szomszédos Oszróval, s azóta Csányoszló az egységes helységnev. Tito nem kért engedélyt az akkor már működő ideiglenes magyar kormánytól, hogy mintegy tíz kilométerre a jugoszláv–magyar határtól, Magyarország területén létrehozza saját hadseregének dandárnyi alakulatát. Zászlóaljnyi magyar egység alakult már 1943-ban Szlavónia területén. A brigád leendő harcosait negyvennégy november-decemberében irányították Zomborba, és ott már december derekán készen állt minden a formális megszervezésre. A nem beavatottak – köztük sorolható az akkoriban igen befolyásos Herceg János irónk is – nem is értették, miért halogatódott december 31-éig, s színhelyül miért magyar területet szemeltek ki.² Megalakítása heteiben Magyarországnak az a része még alig volt elérhető a Vörös Hadsereg és a titói jugoszláv fegyveresek számára, de számukra a jugoszláv terület – a Drávaszög és Szlavónia – sem volt még akkor megközelíthető. Ennek a jugoszláviai magyarokból magyarországi területen létrehozott fegyveres egységnek a léte Tito számára nem csekély súllyal

¹ Mint tudjuk, Baja és környéke egyszer már volt szerb megszállás alatt: 1918. november derekától 1921. augusztus 21-éig. Mind a megszállás kezdete, mind pedig annak vége egy-egy közleményhez köthető. A szerb megszállás előtti napokban Linder Béla, Károlyi Mihály hadügyminisztere sürgönyöz Bajára, s ennek tartalmát kihirdették a városban, miszerint „Ha idegen csapatok lépnének a város területére”, barátságosan kell fogadni őket, pedig ekkor a városban harcképes, erős magyar egységek voltak elszállásolva. A megszállás végét meg az a hirdetés jelentette, amelyet bádoki Soós Károly m.k. altábornagy tétetett közhírré, s amely így kezdődik: „A felszabaduló területek népéhez! Magyarország kormányzója, a magyar nemzeti hadsereg hadura, Horthy Miklós Öföméltósága és a magyar királyi kormány nevében a magyar nemzeti hadsereg csapatai újra kitűzik a nemzeti zászlót e részeken...” Csoda-e, ha Szerbiában a kormányzót a mai napig első számú háborús bűnösnek tartják számon? Bajának és környékének szerb megszállása alatt többek között a helybeli dr. Karagics Lajosnak kulcsszerepe volt a városban. Belgrádból instruálták. Bővebben lásd: Dr. Knézy Lehel, Baja a forradalom és a szerb megszállás alatt (1918–1921). Kiadta a Bajai Corvin-Könyvnyomda és Újságkiadó-Üzem, é.n. (1940). Ide tartozik az alábbi is: Kovács József, az újvidéki rádió nyugalmazott újságírója közölte, hogy 1941 és 1944 között két tanéven át vele járt a zombori gimnáziumba egy garai illetőségű Babics Alajos, szláv nevén Alojzije Babić nevű társa, aki aztán 1945-ben egy, a falubeliekből összeállt küldöttséggel elutazott Belgrádba, a marsalli hivatalba, és ott Titónak címezve átadott egy levelet, amelyben azt kérték tőle, hogy Garát csatolják Jugoszláviához.

² Söti Pál volt már abban az időben is a hatalmi csúcshoz legközelebb álló jugoszláviai magyar politikus. Vékás János 1987–88-ban interjú készített vele, s kérdezgette a brigádalakítás körülményeiről. Öt ugyanis odairányították Zomborba, szemlét tartott a felsorakozott – közlése szerint részint meztöltás – önkéntesek fölött. A megalakítás lényegi mozzanatairól azonban közlése szerint semmit sem tudott. „Nekem fogalmam sem volt arról, hogy jönnek majd Topolyáról (...) Fogalmam sincs, hogy toborzódott össze ez a körülbelül 300 főnyi, főleg topolyai, moravicai és csantavéri csoport.” (In: Vékás János, Utak, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2010, 263. o.)

esett volna latba a magyar területek iránti igény bejelentésekor, a közelgő béketárgyalások során. Tito az olaszországi Trieszt és az ausztriai Klagenfurt esetében is hivatkozott arra, hogy azt az ő hadserege szabadították föl.

A Délvidéken a háború alatt zajló partizán tevékenységet a Jugoszláv Kommunista Párt vajdasági bizottsága irányította közvetlenül, természetesen a lényegi kérdések tekintetében megkerülhetetlen volt a fölülről jövő utasítás mérlegelés nélküli és föltétlen elfogadása. A vajdasági kommunisták egyik legfőbb tömegtájékoztatási eszköze abban az időben a Slobodna Vojvodina című lap volt, amely 1944 folyamán még meglehetősen rendszertelenül jelent meg, kezdetben illegálisan, akkor még azt sem tüntették föl, hol készül. A partizánok előrenyomulásával lassan napilappá vált, és karácsonyra magyar kiadása is lett Szabad Vajdaság címen, ez a mai Magyar Szó elődje.³ A szerb lap októberben már Petrográdon (Nagybecskerek, Zrenjanin) jelent meg, nem sokkal később pedig Újvidéken.

Milyen volt a vajdasági vezetés nemzetiségi politikája? A Slobodna Vojvodina írásai az alábbiakat mutatják.

Természetesen mindenben követte a felsőbb utasításokat, amely a népek testvériségéről és egyenrangúságáról szolt általánosságban. Nézzük azonban a konkrét írások tartalmát.

Elöljáróban érdemes leszögezni, hogy majdnem egyforma arányban használták a szerb cirill és a horvát latin betűket. Ismeretes, hogy sokáig Szerémségben készült az újság, hiszen ott voltak olyan területek, amelyeket Tito partizánjai ellenőriztek, márpedig ott a lakosság között majdnem azonos arányban voltak szerbek és horvátok.

Az október 12-én megjelent számban közli a lap, hogy Vajdaság Népfelszabadító Főbizottsága kinevezte a Megszállók Háborús Bűncselekményei Feltárásának Bizottságát, s közzétette azt is, milyen elvek szerint kell működni. Civilizációs szokásokra és az emberi lelkiismeretre hivatkozik, csupa erkölcsi elveken álló normákra, amelyek – mint a ma már hivatalosan is föltárt gyakorlatból tudjuk – az ég adta világon semmit sem számítottak a kivégzendők és megbélyegzendők későbbi minősítésekor, mint ahogyan írott szabályokat is kedvük szerint hágtak át a kivitelezők.⁴ Azt is megfogalmazzák, hogyan kell gyűjteni az adatokat. Az utasítás szerint mindenki köteles jelenteni mindent, amiről úgy véli, hogy a háborús bűnök kategóriájába tartozik, s aki ezt elmulasztja, az maga is cinkossá, háborús bűnössé válik. Ilyen biztatásokkal felajzották, hiszterizálták a bosszúsomjas tömegek aljas szenvedélyeit, ezek és ezek váltak szomszédjaik besúgóivá, s ennek következtében tyúkperes vagy kitalált vétek miatt mészároltak le ártatlan polgárokat.

Az október 28-ai szám második oldalán Erősítsük népünk egységét cím alatt közli a lap Jovan Veselinov Žarkónak egy, az akkor alakult Egységes Népfelszabadító Frontról mondott beszédét. Ez a szervezet afféle minden becsületes polgár egybefogására szolgáló tömegszervezet volt a propaganda szerint. A cikkben a szónok kifejti, kiknek az egységről is van szó: „a szerb, a horvát, a szlovén, a macedón és a montenegrói nép legjobb fiai”-ról. Hogy félreértés ne essék, beszéde további részében még így nyomatékosít: „Szabadságszerető

³ A titói taktika ékes példája, hogy 1944 karácsonyára magyar napilapot adat ki, két év múlva pedig bebörtönözteti Alojzije Stepinac bíboros érseket, a jugoszláviai katolikus egyház főpapját, újabb két év elteltével pedig Kek Zsigmondot, a magyar napilap alapító főszerkesztőjét, volt református lelkészt.

⁴ Tito felrótta a jugoszláv igazságügyi szerveknek, hogy ragaszkodnak az írott törvényekhez – olvasható Pero Simić: Tito, fenomen 20. veka című életrajzi könyvben. (Sluzbeni glasnik kiadása, Belgrád, 2012, 470. o.)

Vajdaságunk minden szláv népe egyesüljön a Frontban.”

Valamiféle diverziót követett volna el Vajdaság első számú kommunista vezetője? Megfeledezett az itt élő kisebbségekről? Nem, nem! A harmadik oldalon olvasható a Népfőlszabadító Hadsereg és a Partizán Osztagok Vajdasági Főparancsnokságának egy felhívása e cím alatt: „Vajdaság szláv népeihez.” A többiekhez nem is volt szava a fegyveres erők e vajdasági irányító szervének.

November 19-én már Újvidéken jegyzik a lapot, s az beszámol a néhány nappal korábban Belgrádban lezajlott Szerbia Antifasiszta Népfelszabadító Közgyűléséről. Megtudni, hogy tartományunkat nyolctagú küldöttség képviselte. Nem volt közöttük magyar nemzetiségű. Ott is Veselinov, a párt tartományi vezére tartott beszédet Vajdaság népei nevében. Többek között ezt mondta „*a vajdasági küldöttség és a Vajdaság szláv népeinek nevében*”: „*Szláv népünk, különösen Vajdaság szerb népsége, amely szorosan kapcsolódik a Száva és a Duna ezen [Nota bene: a beszéd Belgrádban hangzik el.] oldalán élő testvéreireihez azt kívánja, hogy minél jobb viszonyban álljon szerbiai testvéreivel, a demokratikus és szabad Szerbiával.*” Kisebbségekről itt sincs szó.

Gyűlések és konferenciák. Nagy népgyűlés Újvidéken cím alatt számol be a lap az Újvidéken, a városháza előtti téren a délszlávok felszabadulása lázas örömeiben október 27-én tartott népgyűlésről. Ez volt tehát a várost irányító új hatalom által szervezett első tömeggyűlés, hiszen a fegyveres partizán csapatok előző nap vonultak be. Két szónokról tesz említést a cikk, Jovan Popovićot, az AVNOJ ülésének vajdasági küldöttét nevezi meg és Nikola Petrovićot, aki meg az AVNOJ elnökségének lett tagja, tehát országos funkciója volt, miniszternek is mondhatnánk. Természetesen mindketten Vajdaság csúcsvezetéséhez tartoztak. Az AVNOJ, mint ismeretes, valójában az új államot létrehozó hivatalos testület volt, és az alkotmányozó nemzetgyűlés megalakításáig betöltötte mind a parlament, mind pedig valami irányító testület szerepét, elnöksége pedig államfőit-minisztertanácsit. A cikkből nem derül ki, melyik szónoktól idézik az alábbiakat: „*Nagy lelkesedéssel köszöntötték Újvidék városát, amely Vajdaságnak nem csupán kulturális, hanem politikai központja is lesz. Ebben a városban éltek és harcoltak a szerb nép, és minden délszláv nép jövőjéért Svetozar Miletić és Jovan Jovanović Zmaj, s ez a város most újjáéledt szerb szabadságszerető lelkében. A szónokok kifejtették, hogyan viszonyul népünk a vérengző megszálló szörnyű bűntetteihez, s különösen hogyan a köztünk élő idegen elemekhez. A magyarokhoz és a németekhez.*”

A magyarság iránt már valamivel árnyaltabb, enyhébb viszonyulást fogalmaz meg a lap a november 25-ei számában megjelent Tudjunk kiegyenlíteni és tudjunk megkülönböztetni című írásban. Ugyancsak árnyaltabbat – sötétet, fajgyűlölőt a németekről szólván. Az akkori értékrend szerint nyugodtan fasiszta hozzáállásnak mondhatjuk. „*A németeknek a mi Vajdaságunkban soha többé nem lehet semmilyen joguk. A bácskai magyar nemzeti kisebbség sok szörnyű bűnért felelős (...)* De a magyar kisebbség nem vett részt egészében ezekben a bűncselekményekben.” Majd a továbbiakban mégis így folytatja: „*Az autonóm Vajdaság közös, boldog háza a szláv nemzeteknek és azon nem szláv nemzetiségeknek, amelyek nem ártottak a mi népünknek.*”⁵

⁵ A magyarok délvidéki helyzetéről sokatmondó cikk jelent meg 1945. január 14-én a Szabad Vajdaságban, egy zentai tudósításban, amely arról szól, hogy a város magyarsága levelet írt Titónak, s a levélben többek között ez olvasható: „Nekünk magyaroknak ki kell érdemelnünk azt a bizalmat, amelyben a demokratikus, föderatív Jugoszlávia többi népei részesítettek bennünket.”

A december 5-ei számnak a hetedik oldalán megjelent egyik cikkből megtudni, hogy a háborús bűnök kivizsgálásával foglalkozó bizottság elnöke Petar Mijačević, titkára pedig Stevan Vasić. A bizottság közleményben hozza a nyilvánosság tudomására, hogy megbízottai házról házra fognak járni, és mindenkit kikérdeznek, tudnak-e valami háborús cselekményről és bűnösről. Sok följelentőt nem is valamiféle bosszúvágy, hanem sajtóérdek szándék vezérelt. Tudott volt ugyanis, hogy a háborús bűnösökké nyilvánított személyek vagyonát elkobozzák, s a följelentők számítottak a júdáspénzre, de az állam is vadászott a gazdagokra, mert a gyárak, birtokok és más nagy vagyonok elkobzás után az államé lettek. A december 6-ai számban egy kurta hirdetés jelent meg. Arról szól, hogy az 1942-es razzia idején Csurogról eltűnt az akkor 22 éves Grozdana Čipić hajadon, akit a szegedi Csillag börtönbe vittek. A hitelesség kedvéért idézzük eredetiben azt az egyszerű mondatot, amely miatt érdemes foglalkozni a hirdetéssel. „*Otuda [mármint a Csillag börtönből] je oslobođena od strane partizana.*” Magyarul: Onnan a partizánok szabadították ki. Bizony! Tito partizánjai Szegeden is jártak felszabadítási szándékkal. Tanúsítja egy nyilatkozatában az Újszegeden élő Bozsóki Mátyás péterrévei születésű tanú, aki közölte e sorok írójával, hogy a szóban forgó időben, már a formálódó új magyar vezetés katonatisztjeként egy alkalommal Szegedről át akart menni Újszegedre, de ebben szerb partizánok fegyverrel megakadályozták.

A határon túli délszlávokról, egyben Tito magyarországi és romániai területigényeiről szól a november 22-ei szám 4. oldalán az alábbi címen egy cikk:

„*Románia és Magyarország határ menti szláv népei azt követelik, hogy csatolják őket Jugoszláviához.*” Ezt olvashatjuk benne. „*Romániai szerbek és magyarországi horvátok szinte naponta menesztenek küldöttséget területünkre, melyek által követelik, hogy helységeiket, amelyekben ők is élnek, és környéküket, melyben szláv népek élnek, csatolják a demokratikus föderatív Jugoszláviához. Ez a mi népünk a gyűlésein és az értekezletein határozatokat hoz és üdvözlő sürgönyöket fogalmaz meg, amelyeket marsalljuknak, Titónak címez, kérvén őt, szabadítsa meg az idegenség jármától, és egyesítse a hazában élő testvérekkel.*”

A határunk mentén a romániai szerb falvak kezdettől fogva szimpatizáltak népünknek a megszállók és a hazai árulók elleni népfelszabadító mozgalmával, segítették a bánági partizánokat, akik gyakran voltak kénytelenek átmenni Romániába az ellenséges támadások elől, alakítottak maguk is Népfelszabadító Bizottságokat. Amint a dicső Vörös Hadsereg felszabadította ezeket a vidékeket, a Romániában élő szerbek küldöttséget menesztettek Fehértemplomra és Versecre, s ott kifejtették testvéreink kívánságát, hogy mostantól velünk együtt éljenek az új Jugoszláviában.

E szabadságvágyat nem lehetett elleplezni a reakciós román hatalom elől, s a román rendőrség hatalmas terrorba kezdett népünk ellen. A szerb falvakat vesztegár alá veszik, vadásznak a szerb férfi lakosságra, és katonának meg gyűjtőtáborba terelik őket, a népet fosztogatják. Mindez azonban nem törte meg testvéreinknek a szabadságért és a velünk való egyesülésért folyó küzdelmét. Minden szerb falu utcái tele vannak népfelszabadító harcunk jelszavaival, leggyakrabban ezzel: Éljen vezérünk, Tito marsall.

(...)

Annak legjobb bizonyítéka, hogy e vidék népe határozottan azt akarja, hogy egyesüljön velünk és az új Jugoszlávia keretei közé kerüljön, az a tény, hogy eddig kétezer romániai szerb önkéntes lépett be Népfelszabadító Hadseregünkbe.

Volt északi határunk túloldalán, az ún. bajai háromszög horvátjai szintén követelik, hogy vidékük kerüljön Jugoszláviához. A bajai horvátoknak igen sok képviselője van Szabadkán, akik a népfelszabadító bizottságok és az egész vidék népe nevében követelik, hogy a bajai háromszög egyesüljön a hazában élő testvéreivel. Ők is sok levelet küldtek Tito elvtársnak, amelyekben kiemelik, hogy ők is a jugoszláv Bácska részét képezik.

Egy ilyen levél magyar fordítása:

«TITO MARSALLNAK, A JNFSZH ÉS A PO⁶ főparancsnokának

Marsall elvtárs!

A győzedelmes Vörös Hadsereg felszabadította Baját és környékét, amely eddig a magyar rabiga legsúlyosabb jármában senyvedett. Az egész bajai körzet, amelynek nagy a szláv többsége, arra kéri marsall elvtársat, tegyen meg mindent, ami hatalmában áll, hogy hallatsszék a bajai háromszögben élő népünk szava, és hogy ez az egész vidék, úgy mint régen is volt, egyesüljön a szabad, demokratikus föderatív Jugoszláviával.

Mi is része vagyunk a jugoszláv Bácskának, amelyet a Népfelszabadító Hadsereg és a Vörös Hadsereg egységei szabadítottak föl. A magyar nagybirtokosoknak az 1921-es esztendőben hamis adatok segítségével sikerült elszakítaniuk Jugoszláviától, és a magyar feudalizmus sötét rabságába vetniük ezeket a szláv vidékeket. Szilárdan hisszük, hogy ez nem fog többé megisméltódni.

Nem akarunk többé a hazánkon kívül élni. Szabad életet akarunk a szabad, demokratikus, föderatív és népi Jugoszláviában. Harcolni akarunk eddigi elnyomóink ellen, és mi is részt akarunk venni ebben a fasizmus végső megsemmisítése elleni nagyszerű harcban.

Halál a fasizmusra – szabadság a Népek!

Baja és környéke Népfelszabadító Bizottsága nevében

Antun Karagić»

Jó lenne tudni, milyen kapcsolatban állt ez a Karagić a már fentebb említett dr. Karagics Lajossal. Nem lehet kétséges ugyanis, hogy, mint azt a másikat, őt is Belgrádból irányították.

Az október 17-én Versecen kelt Tito-rendelet katonai közigazgatás alá vetette a Bácskát és Baranyát. Ivan Rukavina tábornok, a terület teljhatalmú parancsnoka, aki munkájáért kizárólag Titónak tartozott felelősséggel, felhatalmazása alapján katonai cenzúra bevezetését rendelte el, amiről a lap ugyanabban a számában tudósít, amelyben a határon túli délszláv népek fenti ügyéről. A területi követeléseket felvető cikk tehát a katonai cenzúra jóváhagyásával, vagyis a központi hatalom tudtával jelent meg.

Nem csupán a lap foglalkozott azzal az óhajjal, hogy a szomszédos Magyarországtól területeket kell szerezni. A december 28-ai szám első oldalán közölt tudósításából megtudni, hogy előző napon Újvidéken megkezdődött Vajdaság Antifasiszta Ifjúságának Első Kongresszusa. Dorđe Nikšić, a szervezet elnöke nyitotta meg, s többek között ezt mondta:

„A küldöttek összetétele maga is kifejezi egységünket, hiszen itt összegyűltek szerbek, horvátok és szlovákok, valamint antifasiszta magyarok.” Majd egy küldöttről tudósít a lap. „A bajai körzet küldötte köszöntöje. Stipan Gojten, a bajai háromszögből való horvát beszédében hangsúlyozta a bajai háromszög szláv lakosságának a közös ország iránti szeretetét, mondván, hogy az ott élő nép egyesülni akar Jugoszláviával.”

Nem Titón múltott, hogy mindezek a követelései, területszerzési szándékai nem teljesültek.

Az esztendő vége felé tehát kezdtek már foglalkozni a vajdasági vezetők a területükön élő magyarokkal, s nyilván ezt is, akárcsak a fajgyűlöletről árulkodó korábbi cselekedeteiket, központi utasításra tették. Már jóval a „felszabadítást” megelőzően személyesen Tito megfogalmazott egy felhívást, amelyet május elsejére tett közzé a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottsága *Jugoszlávia népeihez* címen. Szólnak az ország népeihez, munkásokhoz, parasztokhoz, vasutasokhoz, ifjúsághoz, de egyetlen szóval sem említik, hogy kisebbségek is élnek az országban. Megnevezik megszólítottként a szerbeket, horvátokat, szlovénokat, macedónokat, Crna Gora-iakat és a muzulmánokat, s megjegyzi, hogy a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács – a fentebb említett AVNOJ – olyan határozatokat hozott, „amelyek Jugoszlávia minden népének szavatolják az egyenjogúságot és a zavartalan fejlődést a szabadságban”. Majd egy árulkodó gondolatról lehet olvasni, hogyan erősödhet meg az új állam: „Csak a népeinkkel benépesített összes területeket magában foglaló nagy és erős Jugoszlávia lesz mindegyikünk szabadságának oltalmazója.” Abban az időben ha a propagandára adó szláv szónokok kerülni akarták önmaguk népének a megnevezését, akkor használták az eredetiben a „naši narodi”, a mi népeink kifejezést.

A kiáltvány végén megtalálható, az akkori szokások szerint, a jelmondatok sokasága:

Éljen május elseje! Halál a németekre és segítőkire! stb., köztük ez is:

„Éljen a szláv népek egysége a szlávok esküdt ellensége – a hitleri Németország – elleni küzdelemben.”

Slovenski narodi graničnih mesta u Rumuniji i Mađarskoj traže da se priključe Jugoslaviji

Srbi iz Rumunije i Hrvati iz Mađarske skoro svakodnevno šalju na našu teritoriju svoje delegate, preko kojih traže da se njihova mesta, i čitav kraj u kome žive Sloveni, priključi demokratskoj federativnoj Jugoslaviji. Na svojim zborovima i konferencijama ovaj naš narod donosi rezolucije i pozdravne telegrame koje upućuje svome maršalu Titu i moli ga da ih oslobodi tuđinskog jarma i ujedini sa njihovom braćom u otadžbini.

Srpska sela na našoj granici u Rumuniji još u početku borbe našeg naroda protiv okupatora i domaćih izdajnika simpatisala su sa narodno-oslobodilačkim pokretom, pomagala su banatske partizane, koji su često morali da odu u Rumuniju ispred neprijateljske ofanzive i stvarali su narodno-oslobodilačke odbore. Čim je te krajeve oslobodila junačka Crvena armija, Srbi iz Rumunije poslali su u Belu Crkvu i Vršac svoje delegate, koji su izneli želje naše braće da otada žive zajedno s nama u novoj Jugoslaviji.

Želja za slobodom nije se mogla sakriti od reakcionarnih rumunskih vlasti i zato je rumunska policija otpočela s velikim terorom protiv našeg naroda. Srpska sela se blokiraju, lovi se muško stanovništvo i goni u vojsku i logore, narod se pljačka. No sve ovo nije moglo da slomi borbu naše braće za slobodu i ujedinjenje s nama. Ulice svih srpskih sela ispisane su parolama naše narodno-oslobodilačke borbe, a najčešća parola je: „Živeo i naš vod maršal Tito“.

Narod iz tih sela dolazi u pogranična mesta Banata gde kupuje našu štampu, i ona se jedino rastura i čita. Skoro u svim tim selima postoje NOO, oko kojih se okupio sav srpski živalj i koji sad delaju kao prava narodna vlast.

Najbolji dokaz da narod toga kraja odlučno želi da se ujedini s nama i uđe u sklop nove Jugoslavije jeste činjenica da je dosada više od 2000 Srba iz Rumunije dobrovoljno stupilo u našu Narodno-oslobodilačku vojsku.

Стратегиски значај ослобођења Београда

„Политика“ је објавила чланац Фјодора Махина, генералштабног НОВ, у коме се између осталог каже:

S one strane naše bivše granice na severu, Hrvati iz tzv. bajskog trokuta takođe traže da se njihov kraj priključi Jugoslaviji. U Subotici ima dosta predstavnika bajskih Hrvata, koji u ime narodno-oslobodilačkih odbora i čitavog naroda toga kraja traže da se bajski trokut sjedini sa svojom braćom u domovini. I oni su uputili mnogo pisama drugu Titu u kojima ističu da su i oni deo jugoslovenske Bačke.

Niže donosimo jedno takvo pismo:

„Vrhovnom komandantu
NOV i POJ
MARŠALU TITU

Druže Maršale,

Pobjedonosna Crvena armija oslobodila je Baju i okoliju, koja je dosad čimila pod mađarskim jarmom u najtežem ropstvu. Cio bajski okrug, koji ima nadmoćnu slovensku većinu, moli vas, druže Maršale da poradite sve što je u vašoj moći da se čuje glas našeg naroda iz bajskog trokuta i da se cie ovaj kraj, kao što je nekada bilo prisajedini slobodnoj, demo-

kratskoj federativnoj Jugoslaviji.

I mi smo dio jugoslovenske Bačke, koju su oslobodile junačke jedinice Narodno-oslobodilačke vojske i Crvene armije. Mađarski feudalci su uspeali na mirovnoj konferenciji, godine 1921, da pomoću lažnih podataka otргnu ove slovenske krajeve od Jugoslavije i da ih bace u crno ropstvo mađarskog feudalizma. Čvrsto verujemo da se to neće više ponoviti.

Nećemo više da živimo izvan naše domovine. Hoćemo slobodan život u slobodnoj, demokratskoj, federativnoj i narodnoj Jugoslaviji. Hoćemo da se borimo protiv onih koji su nas ugnjetavali, hoćemo da i mi učestvujemo u ovoj veličanstvenoj borbi za konačno uništenje fašizma.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

U ime Narodno-oslobodilačkog odbora Bače i okoline:
Antun Karagić

Премијер Черчил о владиној контроли радне снаге и индустрије

У Доњем дому постављено је питање председнику британске владе, Черчилу о настављању владине контроле над радним снагама и индустријом после завршетка рата против Немачке. У свом одговору г. Черчил је рекао:

„Све док Јапан не буде потучен, ратне потребе долазе на прво место изнад свих осталих напора Британије. После пораза Немачке биће могуће и неопходно да се све већи део наших сировина поново употреби за нормализовање производње. Тада морамо учинити напоре да обновимо навод и снабдемо индустрију машинама. Питање недостатка довољног броја кућа мора да се реши тако као да се

ради о војној мери. Морају се предузети активни кораци да би се смањила оскудња производа за домаћу употребу.“

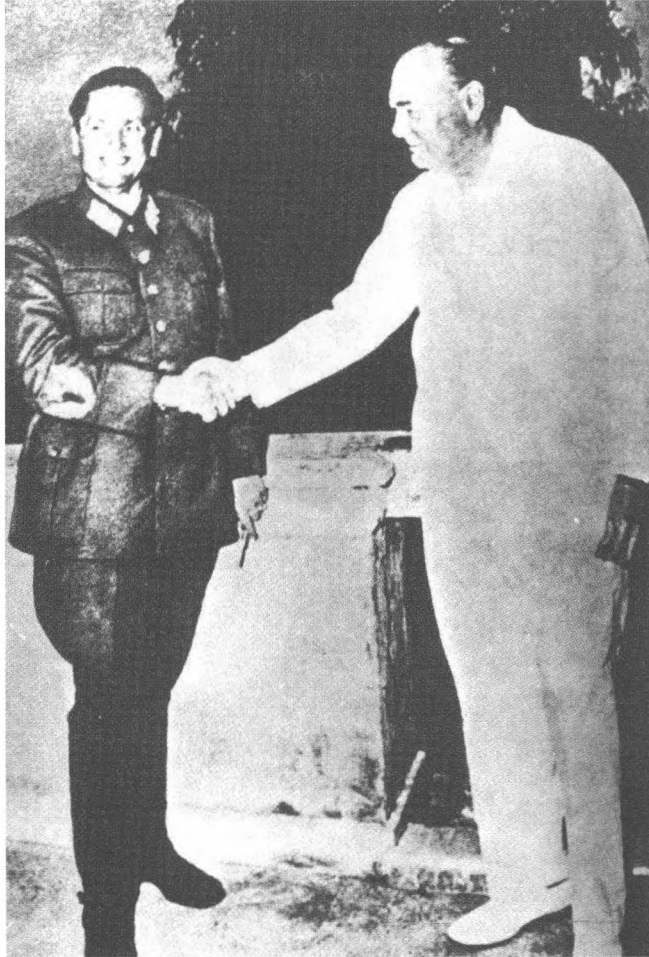
Г. Черчил је даље рекао да ће се после рата ублажити потреба постојеће контроле над радном снагом. Ове мере контроле које су спроведене за време рата биће потребне у периоду обнове као и данас, исто као и контрола сировина, индустриског капацитета, пољопривреде, хране, саобраћаја и др. У погледу ових мера контроле моћи ће се извршити извесно ублажавање где год то прилике дозволе на систематски начин. Сваки други начин лако би могао изазвати инфлацију.

Одговарајући на питање о заштити слободе појединца г. Черчил је одговорио:

„Ово је свакако питање које ће природно бити предмет сталне ревизије уколико се непосредна ратна опасност буде све више удаљавала од наших обала.“

(Радио Лондон)

„România és Magyarország határ menti szláv népén azt követelik, hogy csatlóják őket Jugoszláviához“ — olvasható a katonai cenzúra által jóváhagyott újtvidéki szerb napilap cikkének címében

Winston Churchill és Tito első találkozósa 1944 augusztusában, Nápolyban.
(Forrás: Dedijer: Svedočanstva o drugom svetskom ratu. Narodna knjiga,
Partizanska knjiga. Beograd, 1980)

Tito fehér lovon

A KÁTYI-ERDŐ MISZTÉRIUMA*

Hatvanöt éve kísért Újvidéken a Kátyi-erdő misztériuma. E helyen 1944-ben a felszabadítók lelőttek 200-250 tekintélyes polgárt, azon vád alapján, hogy Draža Mihajlović tábornok csetnik mozgalmával szimpatizáltak. És ki tudja, meddig fog még kísértetni, hiszen eddig egyetlen hatóság sem vállalkozott, hogy kiássa a teljes igazságot.

A részigazság 1991 márciusában bújт elő a Duna bácskai oldalán a homokból, amikor a városi vízvezetéknek ásták az árkot.¹ A kotrógépek emberi csontokra akadtak, de a vízforrás közelében legelő marhacsorda is. Az előkerült 250 emberi csontvázat immár mintegy két évtizede őrzi „elismervény” ellenében tárolójában a Városi Múzeum, anélkül, hogy bármi is utalna további sorsára.

Ez azonban a Kátyi-erdőről szóló igazságnak csak a kisebbik része, hiszen mindössze két tömegsír került elő alig negyven négyzetméter területen. Érintetlen és feltáratlan maradt még mintegy három hektárnyi terület, amely számtalan ismeretlen tömegsírt rejt.

Tekintettel arra, hogy a Kátyi-erdő kivégzőhelyeiről szóló bírósági és katonai levéltárakat ma is távol tartják a nyilvánosságtól, tizennyolc évvel ezelőtt, amikor az első maradványok előbukkantak, nem is lehetett még sejteni, kiknek a maradványai lehetnek. Đorđe Gačić

Draža Mihajlović (forrás:www.topalski.com)

* Az írás a belgrádi *Вечерње новости* című napilap 2009. június 21-i számában jelent meg, szerkesztőségi cikként. Az internetes kiadásáról 2014. augusztus 30-án lett levéve. Az erdő szerb elnevezésének megfelelően az írásban A Rajina šuma szerepel. A magyar fordítás, a lábjegyzetek és a [] zárójelbe foglalt megjegyzések, akárcsak a kötetbe átvett többi szerb szöveg, néhány kivételtől eltekintve, Matuska Márton munkája.

1 A cikk szerzője felfedezésként kezeli a tömegsír 1991. évi előkerülését, jóllehet – mint könyvünk más dokumentumaiból is látható – az erdő közelében lezajlott tömeges kivégzésekről Újvidéken a mészárlások megtörténte óta tudtak. Sőt – mint szintén könyvünkben olvasható – már az ötvenes évek közepén, a Chicagóban kiadott Szigethy György: Szemtanúja voltam Tito délvidéki vérengzéseinek című könyvben a Kátyi-erdő és környéke, a közeli Hadi-sziget meg van említve a mészárlások, tömegsírok egyik helyszínéeként. Sok tanú beszél arról, hogy az újvidéki magyar diákok egy csoportját is ott likvidálták 1944 októberében, novemberében. Ezek a tanúk arról is beszélnek, hogy a tömegsírokat mind megsemmisítették, amikor a Duna–Tisza–Duna-csatorna újvidéki torkolatát átépítették, s amikor a csatorna mellett a malom, a gabonátárolók és a kőolaj-finomító épültek. Maga a csatorna torkolata a közeli Žeželj-híd 1957 és 1961 közötti építésekor lett áthelyezve, s az első tömegsírok ekkor bukkantak elő.

custos-régész, aki a Törvényszéki Szakorvosi Intézettől az Újvidéki Városi Múzeum nevében a föltárt csontokat megőrzésre akkoriban átvette, dr. Miroslav Negrojević, a Szerb Haladó Párt községi és parlamenti képviselőjével elkezdte kutatni azok eredetét.

„Kutatásunk rövid ideig tartott, mert elkezdődött Jugoszláviában a polgárháború, s az akkori hatalomnak nem volt érzéke a Kátyi-erdő kutatására és teljes feltárására” – állapítja most meg sajnálattal Gačić.

Bizonyos dokumentumok és a lelövöldözött újvidékiek rokonainak és ismerőseinek tanúsítása szerint kétségtelenül kiderült, hogy a partizán egységek újvidéki bevonulása (1944. október 23-a) után Josip² Rukavina tábornoknak, a Bácska és Baranya³ katonai igazgatás parancsnokának rendeletére elkezdődött tekintélyes szerb személyek tömeges letartóztatása.⁴ Ezek általában a háború előtt köztisztelőben álló és gazdag háziurak, gyárosok és entellektüelek voltak, akik az új, kommunista hatalomra potenciális veszélyt jelenthettek.

Rukavina tábornok rendeletének végrehajtói a XI. Vajdasági Népfelzabádító Brigád [dandár] tagjai voltak,⁵ közli dr. Negrojević, akinek a kezdeményezésére 1994 májusában az újvidéki községi képviselő-testület döntést hozott, hogy öt évtized elteltével végre hivatalosan megadják a végtisztességet Újvidék azon polgárainak, akiket a felszabadítók, a partizánok lelövöldöztek.

Negrojević négy évvel később is kísérletet tesz, hogy rávegye a városi hatóságot – amelyet akkor a szocialisták képviseltek – a Kátyi-erdő többi tömegsírjának a feltárására, és hogy erről nyissanak vitát a városi parlamentben. A kezdeményezést elfogadták ugyan, ám a Szerbiai Szocialista Párt képviselőinek erőltetésére átfogalmazták olyan követeléssé, hogy „az illetékes intézmények gyűjtsék be a szükséges adatokat a Kátyi-erdőben 1944-ben végrehajtott agyonlövésekről, és erről tájékoztassák a képviselő-testületet. Így maradt ez napjainkig.

Dr. Negrojević megbízható pontossággal meghatározta 14 agyonlőtt ember személyazonosságát, köztük van dr. Miloš Petrović ügyvéd, volt polgármester, valamint dr. Obrad Milutinović orvos és Újvidék község alelnöke, Dragoljub Ristić gyáriparos, Pavle Tatić, a Szocialista Párt egyik újvidéki alapítója, Vojislav Matić, a Nova pošta szerb nyelvű napilap szerkesztője és kiadója.

Azonnali halál érte a Kátyi-erdőben Miloš Kostićot, a Vojvodina Labdarúgó Klub kapusát is, valamint Svetislav Vilovskit és Đurica Vlaovićot, a Soko Egyesület tagjait, azután Milan

² Téves keresztnév, helyesen: Ivan.

³ A cikk szerzője kifejejt a Bánságot.

⁴ Ez az állítás még féligazságnak sem felel meg. Maga Rukavina – mint már említettük – egy közleményben nyilvánosságra hozza, hogy elsőrendű feladatainak egyike a vidék délszláv jellegének szavatolása, tehát nem a szerbek irtása. Ettől persze még igaz az állítás, hogy tekintélyes szerb polgárokat is tömegesen letartóztattak és likvidáltak. Rukavina azonban nem a saját feje szerint irányította a rá bízott területen élők sorsát, hanem főparancsnoka szigorú utasítására. Sajnos eddig nem került elő Rukavina kinevezésének dokumentuma, még kevésbé részletes utasítás a feladataira vonatkozóan. Jellemző azonban, hogy a többségében szerbek lakta vidéknek horvát nemzetiségű egyszemélyes parancsnokot nevez ki Tito, akinek a szerb polgárság megsegülése is feladata.

⁵ A XI. Vajdasági Brigád 1944. IX. 11-én alakult meg a szerémségi Mandeloš helységben. Parancsnoka Boško Čirić. Tudni kell, hogy Tito partizán hadseregében a viszonylag önálló tevékenységet folytató nagyobb harci egységek elnevezése brigád volt, amelyeknek jellemzői nem voltak azonosak a magyar dandár elnevezésű egységeivel, s önmagukban is eltérhettek egymástól.

Peci Popović entellektüelt, a Rotari Club tagját, Jovan Begović tartományi hivatalnokot, Aleksandar Silber közgazdászt, Pera Savić újságírót, Fedor Radić orvost és Gaja Gračanint, a Putnik Ügynökség igazgatóját.

A legtöbbjüket a rögtönítélő bíróság árulás miatt kimondott ítélete után agyonlőtték és tömegsírba dobták ott a kivégzőhelyen. Különösen megrendítő dr. Miloš Petrović háború előtti polgármester története, legfőképpen az ő érdeme az Újvidék város központját ma is ékesítő Svetozar Miletić-szobor állítása. Ő támogatta dr. Irinej Ćirić bácskai püspöknek a megszállás alatt a magyarországi Sárvár táborában álló lógor száz és száz szerbjének a kiszabadítására irányuló csendes akcióját is.

Dr. Petrovićot a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg Újvidéken székelő Bácska-Baranyai Hadbírósa (A büntetőtanács tagjai voltak Pavle Gerenčević őrnagy, elnök, tagok: Laza⁶ Brankov és Slobodan Subotić) Jugoszlávia népei nevében 1944. november 22-én halálra és polgári becsületének vesztésére ítélte. A bíróság „megállapította”, hogy Petrović, Feribah⁷ Péter [újvidéki, majd Magyarország német megszállása után vármegyei] főispán javaslatára támogatta Vajdaság némely helységeiben a kommunisták elleni razziát.⁸

A szörnyű ítéletről a Petrović család csak 1945. január 21-én értesült a Politika napilapból. Azt sem lehetett tudni, vajon az agyonlövést végrehajtották-e. Remélve, hogy Miloš még életben van, felesége, Katica megrendítő levelet írt a Legfelsőbb Hadbírósnak és Ivan Ribarnak [a parlament elnökének], állítva, hogy férje örök életében tisztességes szerb volt. Nem segített azonban a péterváradai plébános garanciája sem, miszerint Petrović nemcsak nem emelt kifogást a népfelszabadító háború ellen, de még kevésbé tett bármit is ellene.

Gačić és Negrojević azt mondják, hogy mindenekelőtt teljesen át kell kutatni a Kátyi-erdőt, majd a maradványokat közös sírba helyezni pravoszláv és katolikus papok közreműködésével, hiszen a rögtönítélő bíróság golyó általi halálra ítélt több tíz magyart és bunyevácot is.⁹

⁶ Helyesen Lazar, a könyvünkben már emlegetett újvidéki hóhér, a Rajk-per egyik, rejtélyes vádlottja.

⁷ Helyesen Fernbach

⁸ Nyomatékosítani kell ezt az állítást: A kommunisták elleni razziát – írja a cikk szerzője. Tagadhatatlan ugyanis, hogy a razzia csakugyan a kommunisták ellen indult, s a felelősök később is ezzel próbáltak takarózni.

⁹ A lelövődözötték között kétségtelenül lehettek más vallásúak is.

